

Den Anden Part.

Det I. Cap.

Om adskillige Lysninger i Luften, som af de gamle Grækere ere beskrevne.

§. 1.

 en vidtberømt Aristoteles af Stagira i Macedonien, som levede omtrent for 2100. Aar siden, har udi et Skrift til Kong Alexander M. (kaldet: ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ ΠΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ) i det fjerde Capitel talet om adskillige Lysninger, som lader sig see i Luften, hvilke hand kalder i det Grækkiske Sprog med et almindeligt Navn Σέλα (Lat. Fulgores). Nogle af disse Lysninger, siger hand, skyde sig ud med en hastig Fart, andre blive stillestaaende paa et Sted, nogle slukkes strax ud igien, andre vare længere. De ere tilsynne paa Himmelen udi adskillige Figurer og Skikkelser: nogle, som Fakler, (a) andre som smaae Bielker, (b) nogle som runde Kar eller Tønder, (c) nogle seer ud som Huuler; (d) hvilke Navne de Græker, efter Aristoteles Beretning, have givet dem alt af saadanne Ting, som de syntes at ligne. Hand melder ydermeere om disse Lysninger, at de sees til deels i den Østlige, deels i den Vestlige Part af Himmelen, og til deels imellem begge, sielden ere de Nordlige eller Sydlig; men dog holder hand alt dette for at være uvist, fordi der er intet (siger hand) tilforn skrevet noget derom, at saadanne Lysninger have noget vist og bestandigt Sted, hvor de lode sig see, eller først fremskinnede.

§. 2.

Sornævnte store Philosophus Aristoteles haver ogsaa efterladt os et andet Skrift, som kaldes ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ, hvilket, som Lexicogra-

(a) Gr. *Λοιπράδες*, Lat. Faces.(b) Gr. *Λοιπράδες*, Lat. Trabeculae.(c) Gr. *Δολία*, Lat. Dolia.(d) Gr. *Βόθρυοι*, Lat. Foveæ.

graphi forklare det, skal betyde en Discours eller Tale om de Ting i Naturen, som skeer i Luften, eller i Høyden oven over Jorden; (e) enddog Aristoteles under samme Navn synes at indbefatte flere Ting, som besagte Skrift selv udviser.

Her vil jeg nu ikke opholde mig med at tale om adskillige andre Mæeninger, hvad ved det Ord Meteoron egentlig skal forstaaes; thi jeg vil blive ved den almindelige Talemaade, som Physici nu omstunder bruger, nemlig: De forstaaer ved det Ord Meteoron adskillige Phænomena eller Synne, som i Luften fremstiller sig, saasom: Skyer, Regnbuen, Ringe om Solen og Maanen, Lyn, Ild og Torden, Orcaner, og alle andre slags Lysninger oppe i Luften, og Forandringer i Veerliget.

§. 3.

Gemeenlig deeler man Meteora i to slags, som ere Meteora ignita eller ignea, og Meteora aqvea eller aqvosa: Til den første Classe henføres alle de Phænomena, der give et Skin, Glands eller Lysning i Luften, som nogenlunde ligner Ilds-Luer; men til den anden Classe henregner man Regn- og Sneeskyer, Taage, og alle saadanne Ting, som virkes og genereres af vaade og fugtige Damper, der stige op af Jorden og Havet, hvilket nærmere udi det efterfølgende andet Capitel skal blive forklaret. Imidlertid vil jeg her alleene forblive ved at tale om de Meteora, som kaldes ignita, eller brændende og skinnende Meteora, og fremstille, hvad videre Aristoteles derom udi hans Meteorologie frembringer, som bestaaer fornemmelig udi følgende Puncter:

I Meteorologiens første Bogs 4de Cap. taler hand om et slags Lysning, som vidt og bredt udstrekker sig i Luften, ligesom det kunde være et Skin af en Lue, der var optændt i Straae ude paa Marken, hvilket Skin hand siger, at de Græcker kaldte *φλόξ καιωμένη*, det er: En brændende Lue; naar saadan Lysning strækkede sig meere hen udi Længden end udi Bredden, og den imidlertid udskød af sig Gnister eller lysende Straaler, da kaldtes den *Αἴξ* (Lat. Capra) det er: en Geed; men

(e) Scientia eorum, quæ sunt in sublimi.

dersom ingen Straale-Stud vare derudi at see, da kaldtes den *Δαλός*, (Lat. *Torris*) det er: en Brand.

Videre udi næstfølgende 5te Cap. meldes om nogle Syne, (paa Grædsk kaldede *Φασματα*.) som undertiden i klart og stille Vejr om Natten tillige udi de foromtalte Lysninger have ladet sig see, hvoriblant var en Deel, som kaldtes *χάσματα* (Lat. *Hiatus*) det er: Sprekker og Abninger paa Himmelen; nogle kaldtes *Βόθρυνοι*, (Lat. *Foveæ*) det er: dybe Huuler; item *Ματώδη χρώματα* (Lat. *Colores sangvinei*) det er: Blod-røde Farver.

Udi det 7de Cap. handles om tvende slags Cometer, hvilke Aristoteles iligemaade henfører iblant brændende eller skinnende Meteora: Det eene slags Cometer kalder hand i Beshynderlighed *ἀστὴρ κομήτης* (Lat. *Stella Crinita*, eller, som Cicero siger, *Stella Cincinnata*) det er: en Stjerne runden om besat med lysende Straaler, ligesom med Haar. Det andet slags kalder hand *ἀστὴρ πογωνίας* (Lat. *Stella barbata*, five caudata) det er: en Stjerne med et langt Stjæg eller Hale. Marsagen, at hand henfører Cometerne til Meteora ignita, synes at være, fordi hand holdt dem for at virkes og antændes udi Jordens Atmosphæra af Damppe, ligesom andre Lysninger, der sees oppe i Luften, hvorom videre siden skal handles.

§. 4.

Hvad jeg nu her haver anført af Aristotelis Skrifter, er ikke saa tydeligt og omstændeligt af ham beskrevet, at man deraf kand udfinde de rette Spor og Kiendetegn til Nord-Lysset, thi hans Hensigt har meere været at giøre en Forklaring om saadanne Lysningers naturlige Oprindelse, end at efterlade os nøyagtige Observationer over deres Figur og Skikkelse, samt andre Omstændigheder, som Observatores i vore Tider særdeles have beflittet sig paa at betragte og antegne. Dog alligevel naar vi efterforsker udi andre gamle Skribenteres Bøger, saasom udi *L. Annæi Senecæ Quæstionibus naturalibus*, item udi *Plinii Secundi historia naturali*, saa finde vi derudi en bedre Oplysning ikke alleeneste om de foromtalte Meteoris, som Aristoteles melder om, men endogsaa om adskillige andre Luft-Skin, som de gamle Græker (hvis Skrifter nu ikke

ikke ere meere til, eller i det mindste ere os ubekiendte) have vidst at tale om. Jeg vil derfor her anføre den Underretning, som hos disse sidste bemeldte Skribentere om disse Ting forefindes, paa det vi deraf kand see, hvor vidt det stemmer overeens med de Phænomenis, som i vore Tider ere observerede.

§. 5.

Den skarpsindige Philosophus Seneca, som levede i Kæyser Nero's Tid omtrent for 1700. Aar siden, har udi hans 7. Bøger de Quæstionibus Naturalibus nøye undersøgt, hvad de Græker fordem have skrevet om allehaande Meteoris:

Udi den første Bogs første Cap. forundrer hand sig derover, at Aristoteles har kaldet et slags Phænomena eller Luft-Skin med det Navn *αἶρες*, (Lat. *Capræ*) det er Geedder, og derfor spørger hand, af hvad Aarsag hand har kaldet dem saaledes? men hand giver dog ingen anden Raison eller Aarsag hertil, alleeneste hand svarer sig selv herpaa med dette nye Spørsmaal: Hvorfore kalder vi det Hædi, det er Bukke-Rid? hernæst begynder hand at forklare os, hvad ved dette Navn skal forstaaes, sigende, at det er en Jld-Klump, som farer om i Luften, og i sit Løb forsvinder. Men som denne Forklaring ikke synes at komme overeens med den korte Beskrivelse, som Aristoteles derover har gjort, saa have mange gjort sig Umage for at udfinde en bedre og rigtigere Forklaring derover.

Iblant de nyere physiske Skribentere haver Casparus Schottus (f) udtolket Aristotelis Ord om denne Post saaledes: Det er (siger hand) en Lysning i Luften, som strækker sig meere ud i Længden, end i Bredden, hvoraf opskyder sig snart hiffet, snart her adskillige lyse Straaler, som hopper og springer, og giøre saadanne Krumspring, som de unge Geedder med deres Fodder. Skal nu dette være saaledes, da kommer samme Lysninger overeens med saadanne, som i vore Tider ofte ere blevne seet, da man har observeret en Lysning i Norden at strække sig i

Længd

(f) *Physica Curiosa*, Part. II, Libr. XI, Cap. III, §. 3. de *mirabilibus Meteororum*.

Læugden meestendeels fra N. O. til N. W., og har opskudt af sig hisset og her adskillige Straaler. (g)

Monf. de Mairan (h) formeener ogsaa at have udfundet en bedre Forklaring over Aristotelis Ord *αιρης*, det er Geedder, end Seneca, og vil henføre dets Betydning til det store Nord-Lys, som 1726. til Brevillepont i Frankrig blev observeret, og findes her udi den første Part Cap. 5. obs. 3. beskrevet, og betegnet med den Figur 14., hvor Nord-Lysset opstige fra Norden indtil midt paa Himmelen, og udbredede sig runden omkring, og imidlertid, da det var i Bevægelse, syntest det (siger hand) ikke uligt en Flok springende Geedder.

Andre Physici, saasom Muschenbroeck, (***) og flere, gjøre igien andre Forklaringer derover, som mig ikke synes er fornøden her at anføre. I Almindelighed kaldes de hos de nyere Skribentere Capræ saltantes, det er: Spring-Geedder.

§. 6.

Nu vil jeg gaae videre fort til de Phænomena, som tydeligere give tilkiende deres Overensstemmelse med Nord-Lysset:

Herom taler Seneca videre udi hans første Bogs 14de Cap., hvor hand opregner adskillige slags Lysninger og brændende Luer, som sees i Luften. Og disse (siger hand) hænge undertiden stille paa et Sted, undertiden ere de flygtige; deriblant er et slags, som kaldes Bothynoi, (hos Aristotelem kaldes de *βόθυνοι*, som forhen er sagt) det er: En lys Ring, som indslutter ligesom en dyb rund Huule paa Himmelen (i). Dette slags Phænomenon ligner aldeles det Nord-Lys, som 1710. og 1721. er bleven seet til Gießen, og udi den første Part Cap. I. §. 7. og Cap. 3. §. 15. findes beskrevet og aftegnet ved Fig. 4. og 10.

Dernæst (siger hand) er et slags, som kaldes Chasmata; naar Him-

(g) Vid. den første Part, første Figur af dette Skrift.

(h) *Traité physique & historique de l'aurore boreale* pag. 158. cfr. p. 162.

(**) *Essai de physique*. Leiden 1739. Tom. II. p. 839.

i) *Cum velut corona cingente ingens cœli recessus est similis efflux in orbem spelunx.*

Himmelen synes at aabne sig, og deraf, ligesom af et Mørke, frembringer en Lue (k). Exempel herpaa finder vi ligeledes udi den første Part Cap. 2. §. 12. hvor man seer af de mørke Skyer og Taage paa Himmelen at udbryde skinnende Straaler, ligesom af et sort og dybt Svælg. Man har ogsaa (siger hand) seet udi saadanne og mange andre Lysninger adskillige slags Farver; nogle Jld-røde, nogle blege, som blege og svage Flammer, nogle som et skinnende Lys, nogle blinkende, og nogle ere guule, og skinner jævnt og stille hen, uden at give nogen Blinken eller Straale-Stud fra sig (l). Dette kommer iligemaade overeens med de Observationer, som i vore Tider ere giorte over Nord-Lysene, og kand læses i den første Part Cap. 2. §. 41. og flere Steder.

§. 7.

Videre mærker vi i det 15de Cap. af samme første Bog hos Senecam, at naar hand taler om Maaden, hvorledes adskillige saadanne Lysninger skeer, da siger hand derhos, at nogle have et vist blivende Sted, og de give saa stort Lys af sig, at de fordrive Nattens Mørkhed, ligesom Solens Lys i Dagningen, indtil deres Materie bliver fortæret, formindskes, og falder ned, da de først begynde at blive mørkere, og dernæst ligesom en Lue idelig aftager, indtil de gandske forsvinder (m). Og iblant disse slags store Lysninger, (siger hand) ere nogle tilsyne neden udi Skyerne, nogle oven over Skyerne, nogle vare noget længe, andre slukkes ud igien strax paa Stædet, hvor de fremskinner. Disse sidste kaldes derfor Lysninger, fordi de vare kun kort, og strax falder bort. Merkeligt er og dette, at Seneca siger derhos, at naar saadanne Lysninger ere faldne ned, har de giort Skade, og stukket Jld i Tagene, ligesom det skeer ved Lyn-Jld, hvilke skadelige Lysninger de Græker (siger hand) kalde Astropoplecta.

Seer

(k) Cum aliquod cœli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat.

(l) Colores quoque horum omnium plurimi sunt; quidam ruboris acerrimi, quidam evanidæ ac levis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fulvi.

(m) Quidam fulgores certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumto alimento primum obscuriores, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum.

Seer vi nu efter, hvad der staaer skrevet i den første Part §. 20., 30. og 56. om Nord-Lyset, som blev observeret at skinne saa klart, lige som Dagen begyndte at opkomme, og at man derved kunde see at løse, da er det intet andet, end det samme, som Seneca her beretter derom, og saadanne store Luer kaldes af Aristotele *Φλόξ καιωμένη*, det er brændende Lue, som tilforn er omtalt. Hvad Seneca siger om saadanne Jlds-Luer, der falde ned, og stikke Huuse i Brand, er vel intet andet, end saadant uarundet Ryate, som vi og i vore Tider om Nord-Lysene har hørt, og udi Wojerne læst; I sær finder vi iblant Frobesii *Spectacula antiqua & nova luminis borealis* et Exempel paa saadanne ugrundede Beretninger om slig en Jdebrand, som No. 1719. i Flandern skulle være optændt af et Nord-Lys, som dog er befunden at være falskt (n).

§. 8.

Endelig gjør Seneca Forskiæl imellem de smaae Lysninger, og de store, som varer længere, og skinner stærkere. Det første slags (siger hand) holde vore Lands-Mænd, nemlig de Romere, for at være Cometer, hvoriblant bleve henregnede Pogonia, det er: Stierner med en lang Hale eller Stæg; Lampades, Blus, og Cyparissæ, Cypresser, og alle andre saadanne slags, som i Enden udspreder sig i Straaler. (o). Men hand tvivler, om man iblant Cometer skal henregne de Lysninger, som kaldes Trabes og Pithiæ, (Bielfer og de store runde Lysninger, som forhen ere omtalte) som sjelden sees; thi, siger hand, disse ere saa store, og bestaaer af saa stor Samling af Jld, der udbreder sig i en Runding, at den undertiden strækker sig videre, end det Lys, man seer paa Himmelen om Morgenens ved Solens Dvgang (p). Saadanne Lysninger have vi ogsaa seet i vore Tider i Norden, hvor Nord-Lyset har udbredt sig over Horizonten som en rund Cirkel, eller som et Stykke af en Cirkel, ligeledes som Dagingen, førend Solen opkommer; og derpaa har man Exempler tilforn i den første Part §. 10. og 35. Fig. 5. og 12. I ligemaade undtager hand fra Cometernes Tal det Syn, som man

(n) Vid. Frobes. c. l. pag. 88. ad annum 1719.

(o) Quorum ignis in exitu sparsus est.

(p) Dubium, an inter hos (sc. Cometæ) ponantur trabes vel pithiæ, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglotatione ignium se conjungens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperat.

man ofte i Historierne læser om, nemlig: at Himmelen synes at staae i Brand, da Luen synes somme Tiid at stige saa høyt op paa Himmelen, ligesom den rakke op til Stiernerne, og undertiden igien staaer den saa lavt ned ved Jorden, ligesom man kunde see en Jildebrand langt borte paa Marken; saaledes (siger hand) skeede det udi Kæyser Tiberii Tiid, da Kæyseren om Natten ilede med sin Guarde hen til den Bye Ostia, for at komme Indbyggerne til Hielp, ey vidende andet, end at Byen stoed i Brand.

§. 9.

Hvad Seneca her kalder Pogonias, synes egentlig at skulle være de Stierner, som Astronomi i vore Tider kalder Cometer, men dog alligevel have de gamle ikke havt den Kundskab om Cometerne, som vi nu have; thi Aristoteles og mange andre iblant de Græker, og i sær de Romere vare i den Meening, at alle Cometer vare intet andet, end Lysninger, som bleve optændte i Atmosphæra udi en Damp, der opstigede af Jorden, og derfor bleve mange saadanne skinnende Phænomena af dem holdte for og kaldede Cometer, som dog ikke vare andet end et slags Nord-Lys. Paa saadanne Pogoniæ, eller Stierner med et langt Skiæg eller Hale, findes adskillige Exempler i den første Part.

De nyere Stribentere have derfor fundet for got at giøre en Distinction imellem de gamles Lærdom om Cometer, i det de distinguere dem i to slags, som ere Cometæ elementares og Cometæ cœlestes. Til Cometæ elementares henfører de saadanne Lysninger, som antændes i Luften, og med deres Straale-Skud synes at ligne Cometernes Hale; derimod Cometæ cœlestes ere de, som nu holdes for at være Planeter, og have deres bestandige Løb paa Himmelen, om hvis Gang og Løb at udfinde og udregne de have nu nok at bryde deres Hoved med, hvilket er os noksom bekiendt af de mange Observationer og Udregninger, der udi de sidste 50. eller 60. Aar, og i sær om den Comet, som 1743. udi Decembr. Maaned saavel som udi Jan. og Febr. Anno 1744. var paa Himmelen tilsynne, ere udkomne. Hvad ved Lampades og Cyparissæ skal forstaaes, det seer vi i den første Part, hvor Fig. 8. forestiller en Lampas, og Fig. 10. og 11. Cypresser. I ligemaade hvad hand siger om

Himmelen at brænde, det finder vi ogsaa Fig. 9. Num. 2.; saa at vi seer heraf Exempler nok paa, at hvad de gamle Grækere have skrevet om Cometer og Lysninger, er intet andet, end det samme Phænomenon, som vi kalder Nord-Lys.

§. 10.

Nu vil jeg lade Seneca fare, og kun kortelig anføre noget af Plinius Historia Naturali, som kand tiene til nogen meere Oplysning om det, som allerede sagt er om Cometerne, at man deraf desbedre kand erfare, hvorledes de gamle have confunderet Cometer med Nord-Lys, og kaldet alle saadanne Lysninger Cometer. Denne Author (q) opregner 12. slags Lysninger eller skinnende Phænomena, hvilke hand betyder med Grædske Navne, som paa Dansk lyder saaledes:

- (1) Et slags Lysninger, som oven omkring ere besatte med lysende Straaler, ligesom med Blodrøde Haar.
- (2) En Stierne med et langt Stiæg eller Hale efter sig.
- (3) Luer, der farer hastig frem ligesom Kaste-Piile.
- (4) Endnu et andet slags Luer, som ere kortere og bredere end de foromtalte, men dog spidse, og af en gandske bleeg Farve, som et blankt Sværd, men giver ingen Straaler af sig.

(5)

(q) Plinii Secundi Hist. Nat. Lib. II. Cap. 25. De Cometis & cœlestibus prodigiis, natura & situ & generibus eorum.

- (1) Cometæ Græci vocant, nostri crinitas, horrentes crine sanguineo, & comarum modo in vertice hispidas.
- (2) Idem Pogonias, quibus inferiore ex parte in speciem barbæ longæ promittitur juba.
- (3) Acontia jaculi modo vibrantur oculisimo significatu.
- (4) Eisdem breviores Xiphias vocavere, quæ sunt omnium pallidissimæ & quodam gladii nitore, ac sine ullis radiis.
- (5) Quos Disceus suo nomine similis, colore autem electro, raras e margine emittit.
- (6) Pithetes (Pitheus) doliorum cernitur figura in concavo fumidæ lucis.
- (7) Ceratias cornu speciem habet.
- (8) Lampadias ardentis imitatur faces.
- (9) Hippeus equinas jubarum celerrimi motus, atque in orbem circa se euntes.
- (10) Fit & candidus Cometæ argenteo crine ita refulgens, ut vix conserui liceat, specieque humana Dei effigiem in se ostendens.
- (11) Sunt & hirci villorum specie, & juba aliqua circumdati.
- (12) Semel adhuc jubarum effigies mutata in hastam est.

- (5) En rund Plade gulagtig af Farve, og hiffet og her udskyder Straaler af sin Rand.
- (6) En Lue, som ligner et Kar eller en Tønde, og af Seneca er bleven beskrevet, som forhen er sagt.
- (7) En Lysning af Figur, som et Horn.
- (8) Brændende Fakler.
- (9) Lyse Straaler, der springer rundt omkring iblant hinanden med en hastig Fart.
- (10) Der sees og et slags Lysninger saa blanke, som Sølv, der have saa stærkt et Lys, at man neppe kand taale at see paa dem, og som inden i forestiller Guds Billede i et Mennekses Skikkelse.
- (11) Lysninger, som ligner Haarlokker eller en staaende Heste-Man.
- (12) En Lysning af Lignelse som et Spyd.

Her sees vi nu disse 12. slags Lysninger, som Plinius taler om. Hans Forklaring derover er ifkun meget kort, og noget uforstaaelig, hvorføre adskillige Skribentere ikke komme overeens om disse forhen opregnede Navnes egentlige Betydning. Ricciolus (r), og andre for ham, holder for, at alle disse slags Lysninger skal af Plinius være kaldede med et almindeligt Navn: Cometer; saa at det første slags, som hand egentlig kalder Cometer, er kaldet *κατ' ἐξοχήν κομήτης*, naar de lade sig see store og runde i deres største Fuldkommenhed allevegne besatte med Jld-Straaler, alle de øvrige ere ifkun smaae Cometer, som have faaet hver sit særdeles Navn af deres adskillige Figur og Skikkelse.

Ricciolus fremsætter ogsaa de samme med rette Grækkiske Navne, som hand siger, at hand har taget af den Bog, hvilken Cornelius Gemma har skrevet de Divinis Naturæ characteribus; og udi denne Bog (siger hand) finder man enhver af disse slags Lysninger med Figurer betegnede. Jeg havde gierne villet fornøye min Læsere med her at hoføye samme Figurer, men denne Bog er rar, og har ikke været hos os at bekomme. Smidlertid faaer det være nok, at jeg her kortelig anviser, hvorledes, om ikke alle, dog de fleeste af disse Lysninger, Plinius taler om, ere intet andet, end hvad vi i vore Tiider har observeret; hvilket

(r) In Almagesto novo Astronomix Libr. 8. de Cometis & Stellis novis Sect. I. Cap. 2.

destydeligere fand kiendes deraf, naar Plinius ubi ovenmeldte 25. Cap. taler om Stædet, hvor disse Himmeltegn lader sig see, nemlig: at alle disse Syne lade sig næsten see i Norden eller den Nordre Deel af Himmelen; det er at sige: de lader sig undertiden see imellem Norden og Østen, undertiden imellem Norden og Vesten, eller som Plinius siger, meestendeels i den Kant i Norden, hvor Melkevejen henstrekker sig. (s)

Heraf følger da, at de store Cometer blive intet andet end de store Nord-Lys, som sees i Norden, og meestendeels strækker sig fra Norden til N. W. eller N. O. og udslyder Lyse-Straaler fra sig. Det samme bekræfter og Seneca Lib. 7. de Quæst. natural. Cap. 21., naar hand siger, at Cometerne lade sig oftest see omkring i Norden.

Her maa jeg heller ikke forglemme at anføre, hvad Aristoteles udi hans Meteorologies første Bogs 6te Cap. melder om en stor Comet, som loed sig see, da Eucleus Molonis Søn regierede over Athenen. Samme Comet (siger hand) loed sig see i Norden i Januarii Maaned. Tilmed beretter hand, at saa mange Cometer, som udi hans Tiid ere blevne seet paa Himmelen, ere forsvundne, og blevne borte oven over Horizonten; først har deres Lys aftaget, og er blevet svagere, og derefter lidt efter lidt formindsket, indtil de gandske ere blevne usynlige, og har ikke efterladt sig det ringeste Spor, hvor de havde ladet sig see.

Ydermeere slutter man af det, som Aristoteles melder i det efterfølgende 7de Cap., at saadanne flags Cometer, som hand taler om, have ladet sig see mange og tit paa engang; Item at de have havt nogen Connexion og Sammenhæng med Veyrliget, efterdi hand foregiver, at saadanne store Cometer, som ofte lader sig see, forarsager tort Veyr med Storm og Blæst, hvorpaa hand fremsætter det Exempel om Achaja, som undergik af en Vandfloed formedelst de stærke Nordlige Vinde, som indfaldt kort efter de Tider, da den store Comet loed sig see.

Den gamle Græfiske Poet Aratus, som levede omtrent for 2000. Aar siden, har udi hans Skrift om Phænomenis anført noget, som synes

(s) Omnes ferme (cernuntur) sub ipso septentrione, aliqua ejus parte non eorta, sed maxime in candida, quæ lætæ circuli nomen accepit.

synes at stemme overeens med hvad Aristoteles har skrevet; hvor hand siger, at efter tørt Beyrligt kommer tit og ofte mange forskræffelige Cometer. (t)

Vi finde ogsaa hos Senecam i hans 7de Bogs 5te Cap. de Quæstionibus Natural., (u) at hand taler om den samme Vandfloed, som fulgte strax paa, efterat man havde seet paa Himmelen den store Lysning, som Aristoteles kalder en Comet; men Callisthenes, Aristotelis Syster-Søn, kalder den Gr. *δένος* (Trabs) det er en Bielke, da ved samme Vandfloed de to Byer Buris og Helice i Grækerland underginge, og Uarsagen dertil var den store Storm, som fulgte strax paa fornevnte Comet.

Med et par Ord melder ogsaa Plinius udi hans 2den Bogs 25 Cap., at Cometerne efter Aristotelis Beretning lade sig see mange tillige, og derpaa følger stærke Stormvinde og høye Vandfloder.

§. II.

J Beshynderlighed maage jeg dette fortelig herhos sene, at hvad de gamle have anmærket om Stormvinde af Norden og høye Vandfloder, som skulle følge efter, naar saadanne store Cometer lade sig mange og tit tilsyne; det kommer ogsaa nogenledes overeens med hvad vi i vore Tider have befundet; thi efterat Nord-Lyset Anno 1716. begyndte saa stærkt at udbrede sig, og tit og ofte at lade sig see, fulgte og strax derefter heftige Stormvinde, saa at i Aaret 1717. renste sig den store Vandflod, som overgik Marssklænderne i Holsten, Bremen, Oldenborg, Ost-Friesland, Holland ic., og derefter continuerede høye Vandfloder Aar efter andet, ligesom Nord-Lysene vedvarede; hvorpaa ogsaa mueligt flere

(t) Arati Ord af Grædt paa Latin oversatte, lyder saaledes:

Sæpe dat horrendos tempestas sicca Cometas.

Og paa et andet Sted:

Lætus ut optanti contingat & aureus annus,

Nunquam crinitum videatur in aëre sidus,

Non unus geminive micent, pluresque cometæ,

Nam parit multos tempestas sicca Cometas.

(u) Cfr. Senec. Libr. 7. de Quæstion, natural, Cap. 28., hvor hand ligeledes taler herom, og ser Aarer Aristotelis Mening.

flere Exempler kunde findes, om man ville gjøre sig Umage for at randsage gamle Krøniker.

§. 12.

Vi mærker videre hos Plinium i det 27de Cap., at hand taler om Blodrode Syner, som er et skrækkeligt Spectakel, og hver Mand frygter for, efterdi de synes ligesom en Jildebrand at falde ned paa Jorden, hvilket er det samme, som Monfr. de Maupertuis Anno 1736. taler om, at hand har observeret tvende gange i Lapland, hvorom her tilforn udi den første Parts §. 45. er talet.

§. 13.

Det er og en Hoved-Post, hvorpaa Nord-Lysets Phænomena kien-des, som bestaaer derudi, at man kand see Stierterne der igiennem, som Observatores fornemmelig have anmærket. Det samme finder vi og, at de Gamle fortæller om Cometerne, at deres Lys er saa skært, at Stierterne kand sees der igiennem, hvilket kand læses hos Senecam udi hans Quæst. Nat. Libr. 7. Cap. 18.

§. 14.

Naar nu alt dette foregaaende noget nøyere betragtes og sammenlignes med de Observationer, Beskrivelser og Figurer, som udi den første Part af dette Skrift indeholdes, da finder man, at det alt i adskillige Maader stemmer overeens med hinanden, saa at man noksom kand deraf gjøre den Slutning, at Nord-Lysets Phænomena, som i vore Tiider ere observerede, ere intet noget nyt, men haver været de gamle Græker ligesaavel som os bekiendte, endskjønt de befindes af dennem ved adskillige Navne at være betegnede; hvilket jeg maa overlade til enhver, som har bedre Tiid og Lejlighed dertil, nærmere at undersøge. Og at de Grækske Philosophi have i denne Post viseligen opført sig, og ikke, som de fleeste blinde og dumme Hedninger, ladet sig forkrække ved saadanne Himmels Tegn, men gandske fornuftig betragtet dem, og gjort sig Umage for at udfinde Marsagen til deres naturlige Oprindelse; det skal vi nu af næstfølgende Capitel nærmere faae at fornemme.

Det

Det II. Cap.

De Grækers Forklaring og Meeninger om forestkrevne
Lysningers naturlige Oprindelse.

§. 15.

At der iblant de Græker, saavelsom iblant de Romere og andre Hedninger, fandtes megen Overtroe, Afguderie, daarlige Lærdomme og Fabler, det kand vel ingen nægte; thi man seer derpaa mange Exemppler udi de nyperlige Skrifter, som Cicero har skrevet de Natura Deorum, saavelsom de Divinatione; hvorfore jeg ikke foretager mig her at undskylde de Græker meere end de andre Hedske Nationer udi dette Tilfælde, men min Hensigt er alleene at tale noget lidet om, hvad Tanker en Deel Grækske Philosophi (det er saadanne Mænd, som vare Elskere af Wiisdom, og beslittede sig paa at lære Sandheden, og paa en fornuftig Maade efterforskede adskillige naturlige Tings Oprindelse) have havt om allehaande Luft-Skinnes Art og Bestaaffenhed. Med gemeene Folks og deres blinde Læreres Phantasier og afgudiske Fabler at undersøge vil jeg mig ikke opholde; thi saadant kand læses nok om hos Joh. Gerh. Vossium i hans Skrift de origine & progressu Idololatriæ; derfor begiver jeg mig til besagde philosophiske Lærere, blant hvilke vi have nu omstunder ingen os meere bekiendt end Aristoteles.

Denne Philosophus giver os herom følgende Oplysning: Hand deeler den gandske Verdens Hoved-Bygning i tre Deele, som ere: (1) Dens yderste Omkreds, nemlig Himmelen, der indeholder alle Stiernerne, Planeterne, Soel og Maane; al den Materie, som dette store Himmelens Rum imellem disse himmelske Corpora er opfyldt med, kaldes hand Æther, og siger, at det er en subtil Materie af samme Egenkab, som Soelen, Maanen og Stiernerne i Henseende til at alle de Ting, som ere indsluttede i dette Rum, er et evigt og uforanderligt Væsen. (2) Den nederste Part er Jorden, som vi Mennecker beboer, og findes indsluttet midt i Verdens Centrum. (3) Den tredie Deel inde-

holder alt det Spatium, som er rundt omkring Jorden, og strækker sig indtil Maanen.

De to sidste Deele, nemlig Jordens Klode, saavelsom det Spatium imellem Jorden og Maanen, holder hand for at være af en anden Natur end den øverste Deel; thi i Steden for denne sidstbemeldte er evig og uforanderlig, som sagt er, saa er derimod alt, hvad der findes udi de tvende øvrige Deele, ubestandigt og mange Forandringer undergivet; Dog er der og imellem disse to Deele denne Forstiel, at Jordens Klode, og hvad derpaa eller derudi findes, det være sig levende Creaturer, eller Træer og Uter, Metaller og andre saadanne Ting, som genereres og virkes hver paa sin Art og Maade, har et meere bestandigt og regulier Væsen; derimod hvad som genereres her oven over i Luften, i den Plads imellem Jorden og Maanen, er meere ufuldkommen og ubestandigt; men dog alligevel komme de igien herudi overeens med de Jordiske, at de alle bestaaer udi en Blanding og Mixtur af de 4. Elementer, som ere Jib, Luft, Vand og Jord. Af disse 4. Elementer ere alle slags levende og livløse Ting, som genereres paa eller udi Jordens Klode sammensatt, og disse siger hand at være fuldkommen blandede, fordi de udi en bestandig Orden forblive ved at propagere og forplante sig, indtil de naaer en vis Fuldkommenheds Grad, da de igien aftager og forgaaer, og andre af deres Art komme igien i deres Sted. Herimod udi det mellemste Rum imellem Jorden og Maanen, som sagt er, ere vel de 4. Elementer ligeledes forsamlede, men den heele Materie, som opfylder dette Rum, bestaaer alleeneste udi Damp, som opstiger af Jorden og alle de Ting, som derudi findes. Disse Dampe ere to slags, saasom Jorden fornemmelig bestaaer af de to Elementer Jord og Vand. De Dampe, som opstiger udaf Havet og Vandet, kalder hand de fugtige Dampe, som ere de groveste og tungeste; de Dampe, som opstiger af den jordiske Materie, kalder hand de tørre Dampe, som ere subtilere og lettere. Begge disse slags Dampe opstige af Jordens Klode udi Luften, som omringer den, og opfylder det heele Spatium rundt omkring Jorden indtil Maanen; dog stiger de tørre Dampe, som ere lettest, øverst, og de andre blive hængende neden under. Alt dette store Spatium kaldes gemeenlig Atmosphæra, fordi alle slags Bind og Beyrligt paa adskillige Maader derudi virkes, saa at undertiden samle sig Skyer, som give

Regn,

Regn, undertiden Snee, undertiden falder Dug, Taage og Rimefrost, undertiden seer man Torden og Lyn-Ild, undertiden Regn-Buer, Ringe omkring Soel og Maane, og mange andre slags Lybninger, som i det næstforegaaende Capitel er omtalt, hvilke alle saadanne slags Syne i Luften kaldes med et almindeligt Navn Meteora, og, saa vidt man kand slutte af Aristotelis Ord, skal betyde saa meget, som en Mixtur i Luften af de 4. Elementer, som er ustadig og ufuldkommen, og mange Forandringer underkastet, og bliver kun til ustadig Bind og Beyrlig, der igien hastig adspredes.

§. 16.

Jeg har tilforn talt om, at alle Meteora deeles i fugtige, og brændende eller skinnende Meteora; begge har eens Oprindelse, som vi nu have hørt; men at jeg i Særdeleshed efter mit Forsæt skal tale om de skinnende og brændende Meteora, da har det været de gamles Meening, at de genereres paa denne Maade: De letteste og tørre Dampe, som sagt er, stige højest op i Luften oven over de vaade Dampe, og som de ere som en subtil Spiritus, der er adskilt fra al Fugtighed, saa kand de og letteligen antændes og stikkes i Brand, naar de kommer nær ved Jlden eller Barmen (x). Nu er Jlden, det fjerde Element, som Aristoteles siger, lettere end de tre første, og svømmer allerøverst i Luften; (hand kalder dette fjerde Element en Ild, fordi, som hand siger, ham fattes et andet Navn at sætte derpaa (*); men udi sig selv er det dog iffun den subtileste Damp eller Spiritus iblant de øvrige Elementer, som dog ikke er saa subtil og reen, som Æther, der er uforanderlig, som forhen er sagt,) naar nu bemeldte ovensvømmende Spiritus eller Ild rører ved de tørre Dampe, saa antændes disse og stikkes i Brand.

Herved er da at mærke, at alle brændende og skinnende Meteora afeen og den samme Materie paa een og den samme Maade genereres og virkes oven i Luften; men hvoraf det kommer, at nogle Meteora brænde længere, andre snarere udslukkes, item, at de fremstille sig i saa

X 2

man-

(x) Dette kand nogenlunde illustreres med de Experimenter, som gøres ved Electricitet, da man seer, at electricerede Corpora kand antænde Spiritus vini.

(*) Aristot. Meteorol. Libr. I. Cap. IV.

mange slags Figurer, dertil giver hand denne Raïson: Naar tørre Dampe, siger hand, have samlet sig i saa stor Quantitet og Mængde, at de ikke udi en Hast, ligesom i et Blus kand opbrænde, da behøves længere Tiid, førend den brændende Materie kand fortæres, saaledes som det skeer ved de store Cometer, som synes en lang Tiid at brænde; men naar ikkun en liden Straale eller en ringe Quantitet af den tørre Materie et eller andet Sted i Luften er samlet, og bliver antændt, da sees de Syne, som man kalder Straale Skud, Følger og deslige, som snart forgaaer. De mange slags Figurer og Skikkelser, som de gloende eller brændende Meteora ellers udbrede sig udi, forarsages alt paa eens Maade; nemlig: Ligesom de tørre Dampe hisset og her i Luften i mange Figurer og Straaler fordeele sig, nu som Bieler eller Støtter, nu som runde Kar, nu hisset og her i mange Narer udspire, og naar Materien er tør og beqvem nok til at fatte Jld og at brænde, og den rører ved den subtile Spiritus, som forhen er omtalt, da antændes den derved, og bluffer og brænder, saa vidt denne Materie i adskillige Figurer sig udstrekker.

Dette er fornemmelig Aristotelis Forklaring og Meening om alle saadanne Lysningers naturlige Oprindelse; og eftersom der fornemmelig udkræves en Motus eller Bevægelse til at bringe disse tørre Dampe og den subtile Spiritus eller Jlden tilhammen at beblendes med hinanden, saa supponerer hand, at saadant lettelig kand skee derved, at den øverste Deel af Jorden, som indeholder Soelen, Maanen og Stierne, svinger sig daglig omkring Jorden, og at herved saadan Bevægelse og Blanding af denne Jld-Materie og de tørre Dampe kand forarsages.

§. 17.

Efterat vi nu har hørt, hvorledes denne Philosophus af de fire Elementers Mixtur og Blanding vil lære os Oprindelsen til alle Luft-Skin, saa vil vi nu hernæst betragte, hvad hans Landsmænd (jeg meener de andre gamle Grækske Philosophi) herom have sagt, hvis Skrifter vel ere os ubekjendte, dog finder vi derom hos Seneca den Underretning, som her siden følger. Og eftersom Seneca i hans første Bog de Quæst. natural. paa adskillige Steder, særdeles i det 1ste, 14de og 15de Cap. taler

ter i Almindelighed om, hvorledes saadanne slags Lysninger kand virkes og foraar saages i Luften, saa vil jeg her kortelig forud tilføie dette, at hand meestendeels efterfølger Aristotelis Meening, og foregiver 5. slags Maader, paa hvilke saadant kand skee, nemlig (1) ved Luftens Kaagning og Fermentation eller Oprørelse; (2) at stærke Vinde har den Effect at frembringe saadanne Ting; (3) item den øverste Himmels Heede; (4) kunde det vel ogsaa hændes sig, at Luften har i sig den Kraft, at den kunde undertiden udflyde af sig op imod Himmelen den Jld, som derudi længe har været indsluttet, og (5) kunde ogsaa Stierne ved deres hastige Omløb og Bevægelse tilveiebringe en Heede eller Varme, som kunde anstikke saadan Materie, som findes neden under dem. Udi alt dette i Henseende til Materien, hvoraf saadanne Luft-Skin bestaaer, holder hand for, at det ere tørre og varme Damppe, som opstige af Jorden. De adskillige Figurer, som de repræsenterer, tilskriver hand ligeledes Dampernes Udspredelse, og Fordeeling paa adskillige Maader i Luften. De adskillige Couleurer og Farver, som sees, kommer af Materiens diverse Beskaffenhed, som bliver antændt, og sees at brænde i Luften.

Hernæst gaaer hand videre, og ligeledes efterfølger den Distinction, som vi finder hos Aristotelem, i det hand inddeeler Verden i tre Hoved-Parter, nemlig: cœlestia, sublimia og terrena. Ved cœlestia forstaaer hand alle Stierne, Planeter, Soel og Maane, som Jorden synes at være omgivet med. Ved sublimia forstaaer hand de Ting, som ere over Jorden, og strekke sig indtil Maanen, og ved terrena forstaaer hand alt det, der hører til Jorden, som vi beboer.

Jeg vil her forbigaae, hvad hand vidtløftig taler om Luftens Beskaffenhed og Forandringer, som hand har holdt fornøden først at forklare, paa det man desbedre kunde fatte og forstaae, hvad hand siden ville sige om Lyn-Jld og Jordens Oprindelse. Thi vi kand ikkun deraf have liden Oplysning om de Ting, som jeg egentlig har foretaget mig at skrive om; Her er ikkun at observere den Forskiæl, som hand gjør imellem Lysninger (Fulgores), Lyn-Jld (Fulmina), og Blinkninger i Luften (Fulgurationes). Ved Lysninger (Fulgores) forstaaer hand alt saadant Skin, der fremstinner i Luften, og ligner de Meteora,

som vi kalder Nord-Lys. Det kalder hand Lys-Jld, (Fulmen) som er enhver bekiendt, der følger med Torden-Beyr, og er en virkelig Jld, der kand stikke alle slags Materier i Brand, som kand brænde; men ved det Ord Fulguratio, forstaaer hand saadan en slags Blinken i Luften, som giver et hastigt og blankt Skin fra sig, dog uden at giøre nogen Skade, og vleyer undertiden at følge med Nord-Lysset, som jeg tilforn i den første Part har talt om, og i Særdeleshed saadanne Lysninger, som No. 1716. og 1726. ved de to store Nord-Lys ere observerede, hvilke Observatores og undertiden kalde Coruscationes, og paa Dansk gemeenlig kaldes Korn-Moed eller Silde-Skiær, hvorom kand eftersees Anmærkningerne til den første Part 10de S.

§. 18.

Men for nu at komme til de differente Meeninger, som sagt er, da var Anaxagoras, som levede for Aristotelis Tider, af den Meening, at der neddryppede eller nedrandt en Spiritus eller Jld-Damp fra æthere eller den heede og subtile Materie, som er i den øverste Himmel, ned i Skyerne, hvor den samlede og længe opholdt sig, hvoraf da skulle følge, at naar denne Jld slog op, saa blev der adskillige slags Lysninger, og naar den slog ned ad, skulle Lys-Jld fremkomme.

Anaximenes siger, at det er en Spiritus eller subtil Materie, som falder ned, og bliver indflemt i Skyerne, og i det den bliver deraf udpresset og udspringer, forarsager den saadanne Jlds-Luer; men hand siger ikke, hvorfra disse Spiritus kommer, eller hvoraf de bestaaer.

Anaximander deriverer iligemaade saavel Lys-Jld, som andre Lysninger af en subtil Spiritus, som nedkommer fra Æthere, og falder ned paa Skyerne, og naar den nedfalder i stor Mængde og med en hastig Fart, bryder den igiennem, og giver et Knal med Lys-Jld; men naar den langsom og i mindre Quantitet bemænger sig udi de jordiske Damppe, som svømmer i Luften, da har den ikke saa stor Kraft, men forarsager alleneste et Lys-Skin eller Lysning i Beyret. Denne Meening synes ikke at vige langt fra den Forklaring, som nogle Philosophi i vore Tider vil giøre over Nord-Lysset, i det de sige, at Nord-Lysset er et umoed Torden-Beyr; andre holder for, at Solens Atmosphæra eller den subtile Spiri-

Spiritus, som uddamper runden om Solen, undertiden stiger ned i Jordens Atmosphæra, og formænger sig med den, og forarsager de adskillige skinnende Phænomena, som sees i Luften, hvorom nærmere i den tredie Part skal blive handlet.

§. 19.

Hernæst begynder nu Seneca Libr. 2. de Quæst. nat. Cap. 21. at raisonere noget videre i denne Materie, og gjør imellem Lyn-Fld og andre Lysninger den Forskiæl, og siger, at Lynet er en Fld, men Fulguratio er intet andet end en Lue, som kunde blive en Lyn-Fld, dersom den kom til Fuldkommenhed, det er at sige, som forhen er sagt: Fulguratio er et umoed Torden-Veyr. Hvad ellers denne Author taler i det 32. Cap. næst efter om de Betydninger, som de Toscanier (Lat. Tusci) fordum sagde, at saadanne brændende Meteora medførte, vil jeg her forbigaae, og derom udi det efterfølgende tredie Cap. melde.

I samme Bogs 56. Cap. fremfører hand endelig Heracliti Meening om den Forskiæl, der er imellem Fulgurationes og Lyn-Fld. Denne Author (siger hand) holder for, at Fulguratio eller en Lysning i Luften er ligesom naar man her hos os paa Jorden vil tænde en Fld an, og den begynder at optændes, da seer man i Begyndelsen en Lue, som snart udslukkes, og snart igien opstiger. Dette har jeg her anmerket, fordi hvad hand her kalder Fulguratio, synes at ligne den Beskrivelse, som i den første Part paa endeel Steder findes om de Luer og Straale-Skud, der udskyder sig af Nord-Lysene, og ligeledes snart forsvinder, og snart igien optændes.

§. 20.

Om sieder kommer ogsaa Seneca Libr. 7. til at tale om Cometerne, hvor hand fortæller de gamle Grækers adskillige Meeninger derom, og heraf kand man videre fornemme, at de have ligeledes, som Aristoteles, regnet Cometerne iblant de Lysninger, som skeer neden i Luften; dog nogle iblant dem have ogsaa, som forhen §. 9. sagt er, holdt fore, at der vare to slags Cometer, nemlig: at det eene slags vare Planeter med en lang Hale eller Skiæg, som stigede høyt op paa Himmelen, og det andet

andet slags genereredes her i Skyerne af adskillige Dampe, som Luften var bemænget med.

I det tredie Cap. siger hand: Democritus meente, at der vare mange Planeter eller vankende Stierner, som havde deres Gang og Omløb; og iblant disse (som Aristoteles i hans Meteorologie Lib. I. Cap. 6. siger) skal Democritus have regnet Cometerne; men hvorfra Aristoteles har dette, vides ikke; thi Seneca siger, at Democritus hverken navngiver dem, ikke heller siger, hvor mange de vare; ey heller var paa de Tider, da Democritus levede, de 5. Planeters Tal bekiendt; thi Eudoxus var den første, som bragte den Videnskab om deres Løb fra Egypten ind i Grækerland. Men denne Græker taler dog intet om Cometerne, hvoraf da kand sluttes, at ikke engang Egypterne, som dog havde lagt saa meget større Vind paa at observere Himmelsens Løb og Beskaffenhed, vare komne til nogen ret Kundskab om Cometerne.

Conon, (siger Seneca videre i samme Cap.) som selv var en flittig Observator, sankede vel sammen endeel Observationer, som Egypterne havde gjort over Solens Formørkelses, men hand taler ikke eet eeneste Ord om Cometerne, hvilket hand dog vel ikke skulle have forbigaaet, dersom hand havde fundet noget at være Egypterne herom bekiendt. Ydermeere befindes tvende Græker, nemlig Epigenes og Apollonius Myndius, som sige, at de begge havde studeret hos Chaldæerne. Denne sidst bemeldte (siger hand), en meget erfaren Mand i Naturens Undersøgning, beretter, at Chaldæerne regnede Cometerne iblant Planet Stierner, og at deres Løb var dem bekiendt; men Epigenes siger tvært imod, at Chaldæerne havde ingen vis Kundskab om Cometerne, men dennem syntest, at de kunde være en Jld, som optændtes ved en heftig Hvirvel-Vind i Luften; ligesom og Epigenes (farer hand fort i det 4de Cap.) holder for, at de Lysninger, som vi kalder Bielker, (Trabes) item Fakler, (Faces) forarsages derved, at Dampe, som opstige af Jorden, blive indsluttede udi en Luft-Hvirvel, som svæver hid og did i Luften, og hvor den farer frem, synes den at udskyde en Jld vidt og bredt omkring.

Denne Meening, som Epigenes har havt om bemeldte Lysninger (faces og trabes), bliver af Seneca i det 5te Cap. refuteret med disse Argumen-

gumenter: (1) De Hvirveler, som opkomme i Luften, sees altid neden under Skjerne, derimod lade de omtalte Lysninger sig altid see oven over Skjerne. (2) Seer man, at Lust-Hvirvelerne (Turbiner Gr. Typhones) altid fare frem, og dreve sig rundt om med en hastig Fart, og ved den store Kraft, som de have, og formedelst deres hastige og stærke Løb brister de hastig og adspredes, da derimod de andre Phænomena (se. Trabes & Faces) blive stadigere paa deres Sted, og flyve ikke saa hastig omkring.

I samme 5te Cap. melder hand, at der har været en Dispute om Cometer og Trabes vare et og det samme. Charimander i hans Bog, skreven om Cometer, fortæller, at Anaxagoras saae et stort og usædvanligt Lys paa Himmelen, af Skikkelse som en stor tyk Bielke; ligeledes beretter Callisthenes, at et lige saadant stort og langt Lys var tilsynne paa Himmelen fort førend de to Byer Buris og Helice undergik ved en Vandfloed. Aristoteles herimod siger, at det var ikke en Bielke, som Callisthenes omtaler, men at det var en Comete, og hand giver hertil denne Raison, at i Begyndelsen kunde man ikke see, hvad Skikkelse den havde, fordi den lysede saa stærkt, men omsider, da det stærke Lys var formindsket, havde den sin Skikkelse, som en Comete.

§. 21.

Denne Dispute synes ufornoden, thi Aristoteles selv tilstaaer udi hans Meteorologies Libr. I. Cap. 7., at alle saadanne slags Lysninger paa Himmelen, hvad Navn de end haver, og hvad Skikkelse de end har havt, saa bestaaer de allesammen af een slags Materie, og har een slags Natur og Oprindelse, saa at der er ingen anden Forskiel imellem dem, uden alleeneste, at ligesom den lysende Materie fordeeler og adspreder sig i adskillige Figurer, saa bekommer den og adskillige anseende Lignelser og Navne, nu af een, nu af en anden Ting, som de synes at ligne, som forhen §. 10. er forklaret. Hvorfore kunde da ikke ogsaa dette Lys, som Callisthenes taler om, i Begyndelsen have havt den Figur, som en Bielke, og derefter forandret sin Skikkelse, og samlet sig i en Kunding, og udfkudt Jld-Straaler af sig, og forestillet en Comete efter den Beskrivelse, som Aristoteles giver paa en Comete? saa at de kunde begge, baa-

de Callisthenes og Aristoteles have ret: thi vi have jo seet i vore Tider, hvorledes Nord-Lysset udi een Times Tiid har forandret sig, og nu repræsenteret een Figur, nu en anden; undertiden et Stykke af en Cirkel, undertiden strekket sig ud i Længden, som en Bielke, undertiden igien fordeelt sig i adskillige andre Figurer, undertiden udfskudt Straaler fra sig, ligesom mange Haler af Cometer. Ville nu Observatores, som have seet eet eller andet af saadant Syn, begynde en Dispute derom, hvad Figur saadant Phænomenon havde, da ville det alt falde ud til en Ord-Krig; thi enhver kunde have ret efter sin Phantasie; og den gode Aristoteles synes i dette og adskilligt andet, som hand disputerer imod de gamle om Cometerne, ikke vel at kunde undskyldes fra den Fejl, som Baco de Verulamio tilskriver ham: at hand vil føre alleene Ordet, og gjøre sig til en Mester over den heele Philosophia naturali, og at denne hans Hovmodighed gif saa vidt, at hand ikke engang svarede sine egne Landsmænds Skrifter, men søgte ved sin Logica eller Dialectica at sværte og ødelegge alt, hvad for hans Tiid var skrevet, ret ligesom de Ottomanniske Porter pleyer at gjøre, hvilke ey troe sig faste og sikke i deres Enevolds Regiering, uden de faaer myrdet alle deres Brødre.

§. 22.

For nu igien at komme til fornævnte Epigenis Beretning om Cometerne, da siger denne, at der er to slags Cometer; Det eene slags skyde Jld fra sig rundt om, og blive stillestaaende paa eet Sted, ere næsten altid lavt neden ved Jorden, og disse skeer paa samme Maade, som Bielker og Fakler, (trabes facesque) nemlig: Ved det at mange baade tørre og fugtige Damppe stiger op af Jorden, formænger sig tilsammen og antændes i Luften. Det andet slags Cometer skyder ud alleene fra een Kant en slygtig og ustadig Jld, og stiger op imellem Stierne.

Det første slags af disse Cometer synes ikke at kunde være andet end et Nord-Lys, fordi hand siger, de ere lavt ved Jorden, og skyder rundt om Jld-Straaler fra sig; thi hvad vi nu omstunder kalder Cometer, naar de synes runde og med Straaler besatte, da ere de samme længst fra Jorden og mindst tilsynne, ikke heller er det mueligt, at de kunde genereres og antændes i Atmosphæra.

§. 23.

§. 23.

Seneca gjør i det følgende 11te Cap. en Anmærkning over de Græfers Forklaring om Cometerne, nemlig, at de ikke altid paa et vist Sted paa Himmelen lade sig see, ikke heller i Zodiaco eller Dyrre-Kredsen, men de sees (siger han) saa vel i Østen, som i Vesten, dog alleroftest i den Nordre Kant paa Himmelen. Og endskjønt de Græker gjør denne Forskiel imellem Cometerne, at nogle af dem lader sig see med et langt Skiæg eller Hale paa een Side, andre runden om med Jld-Straaler, ligesom med Haar besatte, og atter andre, som har en lang bred Jld, men stiger op imod Himmels Top-Punkt (Zenith), saa ere dog alle disse af een Art og Natur, og med rette kaldes Cometer. Dog er det vanskeligt at sige, hvad Lighed og Ligning der er imellem disse Cometer, eftersom der gaaer saa lang Tiid bort, førend man faaer dem igien at see.

Herefter vil det ikke blive saa vanskeligt for vore Efterkommere, naar saadanne Phænomena igien lade sig see, at finde de samme Figurer og Lignelser, som i vore Tider ere observerede, og det vil blive dem en let Sag, naar saadanne Syne igien forekomme, at kiende de samme igien, som vi have observeret; thi de Tegninger og Beskrivelser, som vi efterlade os derom, ere tydelige og klare nok til at oplyse vore Eftermænd om saadanne Lysningers adskillige Beskaffenhed, hvilket fattedes de Græker, som ikke have efterladt sig uden blotte Navne, hvoraf man ikke kand blive meget klog, hvad derved skal forstaaes.

§. 24.

Nogle af de gamle (siger Seneca i samme 11te Cap.) vare af den Meening, at adskillige vankende Stierne samlede sig tilfammen paa et Sted, og forarsagede en stor Lysning, ved det at de stak Hovederne sammen, og det Rum imellem dem blev opfyldt med lysende Straaler, saa det repræsenterede et stort rundt Skin besat med Straaler, som de kaldte en Comet.

§. 25.

I det 13de Cap. siger hand, at Artemidorus meente, at foruden de 5. vankende Stierner var der utallige andre, som havde en særdeles Gang, saa at naar de kom Jorden nærmest, kunde de først sees, og naar disse vankende Stierner kom nær at staae ved en anden Stierne, løb deres Skin tilsammen udi eet, og gjorde en større Lysning.

§. 26.

Bidere viser Seneca i det 17de Cap., at Apollonius Myndius er af en gandske anden Meening, og siger, at en Comet ikke bestaaer udi en Samling af mange Planeter eller flygtige Stierner, men at alle Cometer ere selv Planeter, og have hver for sig deres særdeles Løb; Hand siger, at det ikke er en blot Lysning eller Skin, som repræsenteres ved to eller flere Stierners Sammenkomst; men Cometerne ere virkelig selv et himmelsk Corpus ligesom Solen eller Maanen, og deres Skikkelse er ikke Cirkel-rund, men høy og langagtig. Deres gandske Omløb paa Himmelen er ikke alleene eller alletider tilsynne, fordi de stikker sig høyt op iblant Stiernerne, og sees ikke, førend de kommer ned til Jorden igien; og dette legger hand endnu til, at Cometerne ere mange, og af adskillige slags, og ulige baade af Størrelse, Couleur og Farve, og jo nærmere de komme Jorden, jo større og klarere sees de, men jo længere de komme fra Jorden, jo mindre synes de, ligesom andre Stierner (y).

Der fattes ikke heller paa, (siger Seneca i det følgende 18de Cap.) at Apollonius Myndius jo har havt sine Modsigere, som ville svare, at Cometerne, naar de først lade sig see, da ere de størst; Skulle de nu, som Apollonius Myndius siger, komme nærmere til Jorden, saa maatte de synes større, men nu tvært imod befindes Cometerne allerstørst, naar de først lade sig see, og siden blive de mindre, indtil de rage af og forsvinde. Dernæst for det andet har man og imod Apollonium Myndium det samme at sige, som man pleyer gemeentlig at fremsøre imod de andres Meeninger, nemlig, at dersom Cometen var en Planet-Stierne, maatte

(y) Dette er det samme, som vi nu omstunder sige om Cometerne.

maatte den befindes i Dyrre-Kredsen, eller Zodiaco (z). For det tredie har de endnu derimod at sige, at dersom Cometen var en Stierne eller et himmelsk Corpus, da kunde man aldrig see en Stierne derigjennem, men igjennem Cometerne lader sig Stiernerne tilsyne, ligesom igjennem en tynd Skye, og heraf vil de da slutte, at Cometer ikke ere Stierner, (sidera) men ifkun en subtil og flygtig Lysning.

Naar man nu betragter, hvad Apollonius Myndius her har frevet, og hvad der er bleven fremført imod ham, saa er det klart nok, at den heele Dispute bestaaer ifkun i en Ord-Krig eller Æquivocation. Den første har ved Cometer forstaaet de Cometer, som vi nu omstunder kalde Corpora cœlestia; de andre derimod have forstaaet derved saadanne Phænomena, som vi kalde et Nord-Lys, hvilket er ikke andet end en tynd og flygtig Damp, hvorigjennem Stiernerne sees, som i den første Part af dette Skrift er vidtløstlig bleven omtalt.

§. 27.

Zenon, som var Senecæ Landsmand, er af Artemidori Tanker, at de store Luft-Skin og Cometer forarsages, ved det at mange Stierner sammensløbe og blande deres Straaler tilsammen med hinanden.

§. 28.

Alt dette, som vi tilforn har talt om, seer vi, at de Græker have havt tre slags Mæeninger om Cometer; og at nogle have holdet fore, at Cometerne alleene bestaaer i et Lys, som Stiernerne forarsager, naar de komme sammen; andre igjen sige, at Cometerne ere virkelige Stierner, der have sit bestandige Løb, og efter mange Mars Forløb lade sig see, alt efter deres Løbs adskillige Beskaffenhed. For det tredie mener nogle, at Cometerne ere vel virkelige skinnende Corpora, men ikke af den Beskaffenhed, at man kand kalde dem Stierner, eller evigvarende Himmeltegn, fordi de ere ubestandige og i en kort Tiid forsvinder. (Seneca Libr. 7. de Quæstion. nat. Cap. 19.)

I denne sidste Mæening (siger hand Cap. 20. 21.) vare og de fleste

D 3

No-

(2) Hvilket var Aristotelis Argument, som tilforn er sagt, nemlig: at alle Planeter have deres Løb inden for Zodiacum.

Romerſke Philoſophi, eſterdi der loed ſig ſee paa Himmelen adſkillige ſlags Jld eller Lysninger at antændes, ſaa at undertiden ſyntes Himmelen at ſtaae i Brand; undertiden ſaaes Flammer og Luer at udſkyde lange og hvide Straaler fra ſig, og atter igien blev ſeet ſtore Jld-Fakler at flyve. Og diſſe Philoſophi holdte Cometerne for at være af den ſamme Materie, ſom Bieller, Fakler (trabes, faces) og alle ſaadanne ſkinnende Phænomena, og at genereres og virkes paa een og den ſamme Maade udi den tykke og dampefulde Luſt (Atmoſphæra); og at de loed ſig ſee meeſtendeels i Norden, det kom af den Aarsag, fordi Luſten der er meeſt tung og tyk. Dette var Poſidonii og andre Romerſke Philoſophi deres Meening om Cometer; thi de kaldte alle ſlags Lysninger paa Himmelen med det almindelige Navn Cometer. Men Seneca i denne Poſt, hvad Cometerne angaaer, var af en anden Meening; thi hand holdt ikke Cometerne for en Jld, ſom antændtes og igien udſlufftes, men at de havde ſtedſe været til i Naturen lige ſaa længe ſom de andre Stierner.

Dette beviſer hand (Cap. 22. og 23.) af tvende Cometer, ſom i hans Tiid ere obſerverede, hvilke hand ſiger havde en Gang eller Omlob, ligesom Stiernerne pleje at have, og det kunde ikke være nogen ſaadan Jld, ſom de andre kalde Cometer, hvilken ſnart antændes og ſnart forſvinder, og her neden i Luſten er tilſyne, og, ligesom Luſten, er uſtadig i mange Maader og foranderlig; thi ſnart er den fuld af Skyer, ſnart klarer det op igien, undertiden er den ſtille, undertiden i ſtørk Drift og Bevægelse, ſaa kunde det ikke være mueligt, at de to omtalte Cometer, der havde deres ſtadige Omlob, og vare i lang Tiid tilſyne, have været en Jld, der var antændt i Damp udi Luſten, der er et ſaa uſtadigt Element og Væſen, at de i en Haſt forgaaer, eſterat den nu hiſſet, nu her blinker og flyver om udi en kort Tiid. Ydermere derſom diſſe Cometer havde været en Lysning eller Luſt-Skin, da maatte de blive ſnart ſtorre, ſnart mindre tilſyne, ligesom andre Lysninger, ſom i Luſten have ſit Sted og Oprindelse, ſaaledes ſeer vi, at Fakler, Bieller, Lynet, Stierne-Skud ere foranderlige baade i deres Figur og Størrelſe, ſnart fremſkinne, og ſtrax udſluffes de igien. Cometerne derimod ere ikke ſaa foranderlige, ikke heller udſluffes de, men gaaer os eſter Haanden af Sigte.

§. 29.

Hvad Aristoteles har sagt, som synes at være imod Senecæ Mening, nemlig: at en Comet ikke kunde være nogen Planet eller vankende Stierne, fordi der er kun 5. Planeter, som have deres Gang inden for Zodiacum; til dette svarer Seneca (Cap. 23.24.25.26.) paa denne Maade, og spørger: Hvem kand sætte et vist Maal og Grændse, hvor vidt eller hvorledes Stiernernes Løb skal være, og hvo vil indslutte Guds Gierninger i saa trangt et Rum? Nemlig de 5. Planeter have deres diverse Løb fra hinanden, hvorfor kunde der da ikke være andre Stierner, som kunde have et andet særdeles Løb? Skulle man vel troe, at i denne store Verdens Bygning, hvor man seer utallige mange Stierner at pryde Himmelen, fandtes ikkun 5. Planeter beskikkede til at løbe omkring, og alle de andre derimod at staae stille og ubevægelige? Vil nogen spørge: Hvorfore man ikke har seet andre Stierners Løb, saavel som de 5. Planeters? da vil jeg hertil svare: Der ere mange Ting, som vi tilstaaer at være til, men hvordan de ere, vide vi ikke. Hvad Under er det derfor, at Cometerne, som ere Stierner, der saa stelden kommer til Synne, deres Gang er os endnu ubekjendt, at vi ikke vide, hvor de begynder eller ender deres Løb, efterdi de have saa lang og vidtløstig Vei at løbe, førend de komme tilbage igien? Det vil engang i fremtiden skee, at de Ting, som nu ere ubekjendte, skal udi lang Tiid herefter ved Efterkommernes Flid og Arbejde blive opdagede. Et Menneskes Alder er ikke tilstrækkelig nok til at undersøge og udforske saadanne store Ting, omendskjont hand sigede Stierner sin gandske Livs Tiid. Der skal engang komme den, som skal demonstrere, paa hvad Sted paa Himmelen Cometerne have deres Løb, og hvorfor de gaae saa langt fra de andre Stierner, item hvor store og hvordan de ere. Vi faaer imidlertid at være fornøjet med de Ting, som hidindtil ere opfundne; Efterkommerne faaer ogsaa at hjælpe noget til Sandheds Oplysning.

En anden Objection, som kunde gøres, nemlig, at man kand see Stiernerne, som ere langt borte, igiennem Cometerne, men igiennem Stiernerne kand man ikke see en anden Stierne, som staaer høiere, altsaa skulle en Comet ey være en Stierne. Herimod svaris, at Cometen

tens Hoved er en Stierne, hvorigiennem man ikke kand see, men at Halen er en tynd Lysning, hvorigiennem Stiernerne sees.

§. 30.

Hernæst ville vi see, hvad Plinius herom i hans Historia Naturali taler. Denne Author (Libr. II. Cap. 25.) beretter, at Cometerne efter nogles Meening ere stedsvarende Stierner, og har deres Omløb paa Himmelen, og ikke kand sees, førend de ere komne langt fra Solen; men at andre derimod meene, at de have deres Oprindelse af Dampene, der opstige af Jorden, som antændes, og igien ved Jldens Kraft fortares.

De adskillige Couleurer og Figurer, (siger hand i det følgende 61. Cap.) som sees i Cometerne, forandres ligesom Jlden, der i dennem optændes, er stærkere eller svagere.

§. 31.

Saa vidt gaaer nu de gamles Meeninger om de brændende Meteorra, som sees i Luften eller paa Himmelen, i Henseende til deres naturlige Oprindelse, hvoraf vi mærker, at dem har feylet paa Observationer, og at de i den Sted har betient sig mestendeels af Gisninger og Hypoteses til at forklare disse Tings naturlige Bestaaffenhed. For det andet mærker vi og, at de af samme Aarsag har confunderet Comet-Stierner med alle andre Luft-Skin, som genereres udi Atmosphæra eller Veyrdampen. Dog ere nogle iblant dem, som have vidst ligesaavel som vi nu omstunder, at Cometerne vare himmelske Corpora eller Stierner, der havde deres reguliere Omløb iblant Stiernerne; men det synes, som de forvilder sig udi det Navn Comet, hvilket de fleeste have taget i den Meening, at det var en Lysning, som udbredde sig i mange Straalener udi Enderne eller i de yderste Kanter, og derfor, naar man vil forstaae dem ret, da maa distingueres imellem de Elementariske og himmelske Cometer, og bliver da det første slags Cometer intet andet end saadanne ustadige Lysninger og Luft-Skin, som genereres i Luften af den adskillige Damp, der opstiger af Jorden. Det sidste slags derimod, som Apollonius Myndius og nogle flere af de gamle Græcker kalder Cometer,

meter, er det samme, som nu omstunder under det Navn af Comet er bekiendt.

Overalt kand heraf sluttet, at hvad de Grækkiske Philosophi angiver at være Oprindelsen og Ursagen til alle skinnende og brændende Phænomena, hvoriblant ogsaa forstaaes de, som vi kalde Nord-Lysene, falder derpaa ud, at adskillige subtile Damppe og Exhalationes opstiger af Jorden op i Luften, hvor de fordeele sig undertiden i større, undertiden i mindre Quantitet, og mange slags Figurer, nu paa et, nu paa et andet Sted antændes, da præsentere de adskillige slags Phænomena, som ere forunderlige udi deres Skikkelse og Skabning.

Dette maa da være nok sagt om de gamle Grækere's Meeninger, som de have havt om saadanne Tings naturlige Ursager; og alt dette kand tiene til et Beviis paa, at i gamle Tider ere og fundne nogle, som have vidst paa en fornuftig Maade at beskue og raisonere over Guds Gierninger i Naturen, hvilke bleve forfulgte og bespottede af den gemeene Mand, og deres Afgudiske Lærere, som forvendte saadanne Phænomena og Luft-Skin til daarlige Spaadoms Tegn, og dreve Afguderie dermed, som nu herefter skal vises.

Det III. Cap.

Om forskrækkelige Himmeltegn, som de Romerske Pontifices og Augures hos Hedningene forklarede at være Advarseler om deres Guders Hevn og Bredde.

§. 32.

Ser vil vi nu begynde fra de gamle Romeres Tider, eftersom deres Historier ere os best bekiendte, og vi have fra dennem faaet adskillige Lærdomme, som deres Afgudiske Pontifices eller hypperste Præster og Spaamænd have paafundet. Den bekiendte Romerske Skribent Livius, som fortæller om det Romerske Riges første Stiftelse og Hovedstadens Roms første Grundvold, giver os derom følgende Underretning:

Da Rom var funderet, og af den første Konge Romulo havde faaet sit Navn, og efterat den, imedens fornævnte Konge Romulus levede, var paa en sær Maade ved adskillige ugudelige og vilde Mennisker peupleret, som ikke vare vandte til andet end Roven og Plyndren, blev hans Efterkommer i Riget, Numa Pompilius, den anden Konge i Rom, betænkt paa at bringe Indbyggerne og hans Undersaattere til bedre Skik, og Lydighed, hvortil hand meente det bedste Middel at være, naar hand bragte dem derhen, at de havde Guder at frygte for, hvis Hevn og Brede de maatte forstrekkes over, om de foretog noget imod de Bud og Befalninger, som hand paalagde dem at efterleve. Hand stillede sig derfor an, som hand om Nætterne havde Samtale og Simgiængelse med en Gudinde, der kaldtes Ægeria, og at hand af hende blev underrettet om, hvorledes Guderne ville dyrkes og æres, samt at hand efter denne Gudindes Raadføring skulde beskikke de Præster og andre Betientere saa vel af Mands- som Qvindes- Personer, hvilke hun sagde ham, at Guderne bedst behagede. Den gemeene Mand, som forhen var forblindet, og opdragen i det Hedenske Afguderie og Overtroe, var ham en let Sag ved saadanne Foregivende at indtage, heldst siden de vare vilde og vankundige Mennisker, der ikke vare vante til andet end Kriig, Mord og Plyndren, og de troede blindt hen efter deres Spaamønds Formaning og Digt, at deres Afguder raadde for all deres Belsærd og Lykke; og for desmeere at bestyrke dem i denne deres Overtroe og Blindhed, betiente de sig af adskillige usædvanlige Hændelser, som i Naturen forekommer, hvilke de udlagde til at være Jertegn og forskrækkelige Prodigia, som Guderne lode ske for at vise dem den overhængende Straf og Ulykke, de havde besluttet at paasøre dem, naar de ikke sandtes villige til at følge deres Konges Love, og Lærernes Erindringer og Paamindeelser (a). Dette var nu Fundamentet til deres Religions Forbedring og Indretning, som Numa Pompilius havde foretaget sig at gjøre; hand beskikkede derpaa flere Augures, (Spaamænd) og Pontifices med flere, som skulde forestaae Gudernes Tieneste; hvad disse har været forslags Mænd kand man let slutte af deres Forklaringer og Udtolkninger, som

(a) Mueligt, at den Latinske Poët Petronius Arbiter har havt Hensigt til denne Afgudiske Religions første Stiftelse i Rom, naar hand in fragment, siger:

Primus in orbe Deos fecit timor: ardua caelo
Fulmina cum caderent, discussaque mœnia flammis,
Atque ichus flagraret Athos.

som de gjorde, naar en eller anden Lykning paa Himmelen loed sig see, item, naar et Monstrum eller vanskabt Creatur, eller andre usædvanlige Ting blev seet eller hørt, hvilket de altsammen gjorde til betydelige Tegn og Advarseler, som kom fra Guderne, for derved at sætte det gemeene Folk i Angst og Banghed, og saaledes fik de da Anledning til at digte en Forklaring, hvad Gudernes Meening og Billie var, og at paalegge Skat og Contribution til at bekoste de Gaver og Foræringer, hvormed Guderne skulle blive forsonede og tilfredsstillede, og de afgudiske Præster selv kunde have noget at leve af.

§. 33.

Her vil jeg nu forbigaae alle andre slags Mirakler og Prodigia, som disse afgudiske Præster havde at bestille med, og alleene blive ved mit Forsæt at tale om de forfærfelige Himmeltegn, som de gjorde af adskillige slags skinnende Meteoris, som saaes i Luften, og vare dog ikkun naturlige.

Cicero forklarer os Oprindelsen til saadanne Prodigia og SpaadomsTegn, og siger derhos af hvad Aarsag de udi Italien vare meere og oftere end paa andre Steder tilshyne, nemlig fordi Luften var der tykkere, saa loed sig der mange usædvanlige Ting tilshyne saa vel paa Himmelen som paa Jorden, hvilke havde sine visse Betydninger, og derfor bleve de kaldede Spaadoms Tegn (b).

Vi finder hos den Historiske Skribent Livius i hans 21de Bog med det om, at om Vinteren i Italien, da Hannibal havde holdt Feltslag med den Romerske Consul Sempronius, blev i Rom seet mangfoldige

3 2

Tegn

(b) Cic. de Divinatione Libr. I. cap. 42. Ægyptii & Babylonii in camporum patentium æqvibus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi Cæli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt. Etrusci autem quod religione imbuti studiosius & crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dederunt, quodque propter aëris crassitudinem de cælo apud eos multa fiebant, & quod ob eandem causam multa inusitata partim e cælo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum peccatumque conceptu & fatu, ostentorum exercitatissimi interpretes exstiterunt, quorum quiddam vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter a majoribus posita declarant, quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur.

Tegn paa Himmelen, hvoriblant og saaes et Skib, som lignede et Skib. En anden Tid, da Hannibal overfoer Italien med Krig, horte man atter Tidender fra mange Stæder tillige om Spaadoms Tegn, som vare seet, og iblant andre dette, at paa et Sted saae man en Tid ved Havbredden, paa et andet Sted saae man hiffet og her store Abninger paa Himmelen, og store Luer deraf at fremskinne, paa det tredie Sted syntes Himmelen ligesom at staae i Brand. Disse og mangfoldige andre Himmeltegn, som da blev seet, bleve holdne for saa vigtige og betydelige, at der blev anordnet af Dyrigheden, at man skulle ofre adskillige kostbare Gaver til Guderne, og derhos paabudet tre Bededage, paa hvilke skulle gøres Bøn ved alle Gudernes Altare efter den Hedenske Skik; samme Tid blev og besluttet, at til deres ypperste Afgud Jupiter skulle gives en Gave af 50. Pund Guld's Værdie, Minerva og Juno skulle have et Kunstverk af Sølv, og at der til Gudinderne paa de andre Stæder iligemaade store Stienk og Gaver skulle gives. Desligeste skulle ogsaa alle Fruentimmer, hver efter sin Formue, give Penge til at forsone deres Guder med. Og imedens nu den Romerske Consul var occuperet, og havde at bestille med Gudernes Forsoning, rykkede Hannibal ud af sin Vinter-Leyr.

§. 34.

Dette foregaaende Exempel har jeg af Livio alleene fremsat, for det første til at vise, hvorledes den Romerske Dyrighed og de afgudiske Præster for dum betiente sig af saadanne Prodigia eller Himmeltegn til at samle Penge til deres Afguds-Templer og Altare, og vi seer heraf videre, at disse Himmeltegn, der beskrives, som Abninger i Luften med udskydende Flamme, og flere Luft-Skin, som Livius her har meldet om, have intet andet været, end saadanne naturlige Phænomena, som gemeenlig om Vinteren i vore Tider har ladet sig see i Italien, og findes i den første Part Cap. 4. beskrevne. Men nu vil vi her saae videre at høre, hvorledes de Romere fra ældre Tider af, saa vidt vi af Historierne kand finde, have beskrevet saadanne Lysninger, som ere i deres Tider seet, og hvorledes de have udtolket deres Betydninger; hvorved vi merker dette, at naar noget saadant skinnende Syn er seet i Luften, have de strax antaget det for et Prodigium, der forestillede enten Spyd, Sværd, Brand,

Brand, eller andre saadanne forskrækkelige Ting, og hvad uhykkelig Hændelse samme Tid har tildraget sig, særdeles udi Krigs-Tider, eller i andre Maader, som holdes for store Lande-Plager, ere gemeentligen af de gamle Skribentere antegnede og hosføyede, lige som saadanne Himmeltegn forud skulle have betegnet, at nogen uhykkelig Hændelse skulle paafølge, og var af deres Guder først saaledes betegnet og besluttet.

§. 35.

Julius Obsequens en Romersk Skribent, som man holder for at have levet i det fjerde Seculum efter Christi Fødsel, har skrevet en Bog de prodigiis, hvilken Lycosthenes siden har forbedret og continueret, og deraf gjort en stor Kronike, som kaldes Prodigiorum & Ostentorum Chronicon, om hvilken udi Fortalen til den første Part er gjort videre Forklaring. Af denne Kronike, som er sammendraget af mange gamle Latinske og Grækske Skribenters Bøger, vil jeg her fornemmelig benytte mig i besagde mit Forehavende, og deraf fremsætte saa vidt, mig synes fornødent at være, som følger:

I det Aar 251. fra Roms Foundation at regne blev seet langt ud paa Natten gloende Spyd, som man pleyer at bruge i Strid, hvorpaa skeede et fiendtlig Indfald i de Romeres Lande, og da tabte den Romerske Consul Posthumius et stort Feltslag, hvilket skulle være Betydningen af besagde Prodigium eller Himmeltegn. 502. for Christi Fødsel.

Aar 288. blev Himmelen seet at brænde, og da var i dette Aar en stærk Pest iblant Mennesker og Dvæg. 465. for Christi Fødsel.

Aar 290. scae man en forskrækkelig Jld paa Himmelen, og mangfoldige andre forunderlige Tegn vare tilsynne, som meenige Mand i Rom skrækkedes ved, og havde da den Romerske Borgemeister Furius siden Lykke i Krigen, dog var den anden Borgemeister Posthumius udi sit Felttog uhykkeligere; og for at afvende den Skræk, som var kommen den gemeene Mand paa, blev anordnet 463. for Christi Fødsel.

tre hellige Dage, udi hvilken Tiid alle Afgudernes Temples bleve opfyldte med Mænd og Qvinder, som bade til deres Guder om Fred; Aaret derefter var en grim Pest udi den Bye Rom.

461. for Christi Fødsel. Aar 292. blev Himmelen igien seet at staae i Brand, og en Koe befandtes at tale, da kom Fienden, og ville overrumple Rom, men bleve med stor Forliss afflagne; de Volsci bleve samme Aar nesten gandske udryddede.

223. for Christi Fødsel. Aar 530. saae man Himmelen atter at brænde i Toscanien, (Tuscia) og om Natten blev seet et meget klart Skin at frembryde paa Himmelen. I det samme Aar bleve de Gallier overvundne af de Romere, hvilket ogsaa skeede det næst efterfølgende Aar.

217. for Christi Fødsel. Aar 536. saae man udi Rom Lysninger ligesom Skibe paa Himmelen; et andet Sted udi Italien faldt skinnende Lamper ned af Himmelen; endnu et andet Sted syntes Himmelen at staae i Brand. Samme Aar overfaldt Hannibal Etrurien, (Florentz) og de Romere bleve udi et blodigt Slag overvundne.

Vi finder ydermere paa adskillige Tider paa Himmelen at være seet mange slags lysende Meteora, hvilke Julius Obsequens og efter ham Lycosthenes opregner, saasom Fakler, Spyd, Baaben og mange slags Gevær, og i sær idet Aar 103. for Christi Fødsel skal i Italien være seet paa Himmelen tvende Armeer, som kom fra Østen og Vesten imod hinanden at stride, og de, som kom fra Vesten, bleve slagne. Herom taler Plinius saaledes: Der fortæles, at der er bleven hørt et Baaben-Brag og Trompeters Lyd af Himmelen i den Cimbriske Krig, hvilket ogsaa tit baade før og siden den Tiid skal være hørt. Men da Marius tredie gang var Consul i Rom, blev paa nogle Stæder udi Italien seet tvende Armeer, som stødte sammen fra Østen og Vesten, og at de, som kom fra Vesten, tabte Slaget (c).

§. 36.

(c) Plin. hist. Natur. Libr. 2. Cap. 57. Armorum crepitus & tubæ sonitus auditos e cælo Cimbricis bellis accepimus, crebrosque & prius & postea. Tertio vero Consulatu Marii spectata arma cælestia ab ortu occasuque inter se concurrentia, pullis, quæ ab occasu erant.

§. 36.

Jeg vil nu ikke her vidtløftigen anføre, hvad man ellers af Historierne kunde samle om adskillige saadanne smaae Lust-Skin, som Tiid efter anden have ladet sig see og i Kronikerne findes antegnede; thi det fandt enhver, som har Lyst til at læse det, finde hos Frobesium i hans Bog om Nord-Lyset, som jeg tit tilforn har citeret, Exempler nok paa. Men derimod vil jeg her ikkun anføre, hvad som jeg finder at være af de gamle Skribentere beskrevet, som noget merkeligt og betydeligt Prodigium, paa det vi deraf kunde see, hvad Overtroe de gamle Romerske Hedninger i Almindelighed have havt om saadanne Himmeltegn's Betydninger.

Jeg har tilforn talt om Cometerne udi det andet Cap., at Seneca siger, at de Romere, efter endeel Grækers Maade, holdte alle Lysninger for Cometer, og at de gavedem adskillige Navne efter deres differente Figur og Skikkelse; men i sær blev den kaldet Comete, som var stor og rund, og skød Straaler fra sig runden omkring, hvilken Plinius holder for at være et græffeligt Himmeltegn, og taler derom saaledes: En Comet er de fleeste Tider et forskræffeligt Synn, og som har kostet os dyrt at sone, saasom det skeede, da Octavius var Consul, og igien, da Pompejus og Cæsar førte indbyrdes Krig imod hinanden (d). Merkeligt er det, at Plinius dog derhos beretter, at en Comet bliver tilbødet og æret paa eet eeneste Sted i Verden, som er i Templen til Rom, hvilken Comet Kæyser Augustus holdt for at have betegnet ham en stor Lykke (e).

Endnu taler Plinius om et slags Blodrode Skin paa Himmelen, hvilke hand afmaler som det forskræffeligste Synn for Menniskens Dydne, og at det til anseende er ligesom en Jld, der nedfalder paa Jorden, saadant blev seet, da Kong Philippus oversaldt Grækerland med Krig Aar 347. for Christi Fødsel (f).

§. 37.

(d) Plin. hist. Natur. Libr. 2. cap. 25. Cometes terrificum magna ex parte sidus, ac non leviter piatum, ut civili motu Octavio Consule, iterumque Pompeji & Cæsaris bello.

(e) Plin c. l. Cometes in uno totius orbis loco colitur, in templo Romæ, admodum faustus Divo Augusto judicatus ab ipso.

(f) Plin. hist. Natur. Libr. 2. cap. 27. Fit & sanguinea species, & (quo nihil terribilius mortali-
lium

§. 37.

I hvorvel Plinius her hosføyer de ulykkelige Hændelser, som tildroge sig, da de bemeldte Phænomena lode sig see, saa giver hand dog strax derpaa sin Meening derom tilkiende, som gaaer derhen, at saadanne Ting skeer naturligen paa visse Tider, og at de ikke ere Forvarseler for nogen paa kommende eller paa følgende Ulykke, hvilket dog de fleeste holdte for at have sine visse Betydninger og Aarsager, men hand derimod siger, at saadant er kun en Digt, som spitsfindige Gemytter paa sandt, og siger ydermeere, at saadanne ulykkelige Hændelser have tildraget sig, ikke fordi der har ladet sig see et eller andet usædvanligt Syn paa Himmelen, men saadant Syn er indfalden paa de Tider omtrent, da een eller anden Ulykke haver hændet sig (g). Hvoraf man slutter, at Plinius ikke selv har havt den Overtroe om Spaadoms Tegn, men hand fortæller det ifkun, som en Historicus, hvad i Almindelighed blev troet iblant Folk. Det samme finder man hos Seneca, og andre gamle Romerske Skribentere, som iligemaade have havt langt andre Tanker, saa det var ifkun den gemeene Mand og deres Lærere, som vare nedstunkne i denne blinde Superstition og Overtroe.

§. 38.

De gamle Latinske Poeter har ey heller forglemt at røre ved denne Materie i deres Vers, i sær Virgilius (h), Lucanus (i), Silius

Ita-

lium timori est) incendium ad terras cadens inde, sicut Olympiadis centesimæ septimæ anno quarto, cum Rex Philippus Græciam quateret.

(g) Plin. c. 1. Hæc ego statis temporibus naturæ, ut cetera, arbitror existere, non ut plerique variis de causis, quas ingeniorum acumen excogitat, quippe ingentium malorum fuere prænuntia. Sed ea accidisse, non quia hæc facta sunt, arbitror; verum hæc ideo facta, quia incasura erant illa.

(h) Virgil. Georg. Libr. I.

Non alias cælo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arserunt Comete:
Ergo inter sese paribus concurrere signis
Romanas acies iterum videre Philippi,
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Æmathiam & Latos Hæmi pingvescere campos,

Virgil. Libr. 8. Æneid.

Arma inter nubes cæli in regione serena
Per sudum rutilare vident,

(i) Lucanus Libr. I.

Ignota

Italicus (k) og Claudianus (l), hvilke beskriver flige Lust-Skin som grumme Cometer med lange Blodrode Jld-Straaler, som betyder Rigers og Byers Odeleggelse, store Krige og Blods Udgydelse, stærke Stormvinde og ulykkelig Skibbrud.

§. 39.

Efterat vi nu have seet af disse foregaaende Exempler, hvad Tænker de Hedenske Romere havde om Himmeltegn, som de meente at være komne fra deres Afguder, saa vil vi hernæst kortelig bemærke, hvor ivrige de have været til at handthæve denne deres gamle Overtroe og Afguds-Dyrkelse.

Man skulle vel tænke, at efterhaanden, da det Romerske Rige vorte til, og udbredede sine Grændser saa vidt over Verden, og da der fandtes mange lærde og vel studerede Mænd iblant dem, der vare bedre oplyste i Naturens Kundskab, og de havde faaet Videnskaberne fra de gamle Græker, saa skulle ogsaa dette afgudiske og dumme hedenske Bæsen blevet affkaffet, og igien en fornuftigere Guds-Dyrkelse iblant dem
bleven

Ignota obscuræ viderunt sidera noctes,
Ardentemque polum flammis, cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Sideris, & terris mutantem regna Cometen.

(k) Silius Italicus Lib. I. Punicorum :

Crine ut flammifero terret fera regna Cometes
Sangvineum spargens ignem, vomit atra rubentes
Fax cœlo radios, & sæva luce coruscum.
Scintillat sidus, terrisque extrema minatur,

Libr. 8.

Non unus crine coruscæ
Regnorum everfor rubuit lethale Cometes,

(l) Claudianus Lib. I. de raptu Proserpinæ :

Augurium qualis laturus iniquum
Præpes sangvineo dilabitur igne Cometes
Prodigiale rubens; non illum navita tuto,
Non impune vident populi, sed crine minaci
Nunciat aut ratibus ventos, aut urbibus hostes.

Saa et andet Sted :

Et nunquam terris spectatum impune Cometen.

bleven indført; men det forblev dog ved den gamle Skik alt indtil Apostelens Pauli Tider, som hand udi hans Epistel til de Romere bebryder dem deres store Blindhed og afgudiske Bæsen, ja endogsaa efter Pauli Tider, da den Christelige Religion udi Italien var indført, og Theodosius Magnus regierede, hængte de endnu saa hart ved deres Afguderie, at da Magistraten efter Kæyserens Befaling ville affkaffe deres Spaamænd og Hedenste Afguds-Dyrkelse, satte den gemeene Mand sig derimod, og ville rebellere imod Dyrigheden, foregivende, at efterdi de havde befundet sig vel derved, og været lykkelige i 1200. Aar, fordi de havde dyrket deres Guder efter gammel Skik, saa ville de og derved forblive; men som Kæyser Theodosius siden loed fratage deres Præster og Templer alle deres Indkomster, blev da deres offentlige Afguds-Dyrkelse til intet giort, og efterhaanden gandske bortfaldt, og blev da ikkun nogle Levninger tilbage, som ved Traditiones bleve forplantede hos Efterkommerne, hvorom vi nærmere i næstfølgende fjerde Capitel skal handle.

Det IV. Cap.

Hvorledes den Hedenste Lærdom og Overtroe om forferdelige Himmeltegn og Cometers Betydninger iblant de Christne er forplantet.

§. 40.

Nt de gamle Romere fra Numa Pompilio, den anden Romerske Konge, af, og alt indtil Christendommens Begyndelse have holdet ved den Superstition og Overtroe om Himmeltegn og deres Betydninger, det har jeg udi det næstforegaaende Capitel viist adskillige Exempler paa; men hvorfra de Romere have saaet deres Lærdom, og hvoraf samme har sin første Oprindelse, det har jeg forbigaaet, saasom det er uwist, og intet tilforladeligt derom at berette. Der ere vel de, som meene, at saadant ved Traditioner fra Noæ Tider af er udspreidt iblant hans Efterkommere; men denne Materie passer sig ikke paa dette Sted at afhandle, og findes vidtløftigen udført og forklaret af den berømte Gerhard.

Joh.

Joh. Vossius i hans Bog de origine & progressu Theologiæ gentilis. Af denne Author vil jeg her alleene dette korteligen berøre, nemlig, at hand formeener, den Hedenste Afguds-Dyrkelse, saavidt Aander (Spiritus, eller Dæmones) angaaer, er ved Tradition fra bemeldte Noæ Tiid fortplantet paa fire Maader: (1) Ved Superstition om Spøgelses. (2) Ved Drakler. (3) Ved Hererie eller den sorte Kunst. (4) Ved Himmeltegn (ostenta seu prodigia).

Og endskiont bemeldte Vossius er af den Meening, at der er meget iblant saadanne Ting, som har været luttet underfundige Menniskers, særdeles deres Afgudiske Præsters, Bedragerie, saa holder hand dog for, at der er noget deriblant passeret, saavel ved Spøgelses, som Mirakler, og iligemaade ved den sorte Kunst, som ikke af noget Menniske kunde practiceres eller i Verk sættes, men udfordrer en dybere Indsigt i Naturen til saadant at udrette, end noget Menniske er begavet med; og derfor nødes man til at statuere, at der ere Dæmones eller Engler til.

Den spidsfindige Italiæner Machiavellus har ogsaa iblant andet taget sig for at gruble paa denne Post, og i sær om Prodigiiis og Himmeltegn, om de skulle have nogen naturlig Aarsag; Hand taler derom Libr. I. Disputationum cap. 34. omtrent saaledes: Man pleyer forud at kunde forkynde store Forandringer og Oprør, som skeer i store Kongeriger, og saadanne Spaadomme gøres af Prodigiiis eller Himmeltegn, og eftersom deslige Spaadomme og Gisninger ere tit indtrofne, saa veed hand ikke, hvad hand skal sige derom, hvorfra saadanne Tegn komme, og hvoraf de have deres Oprindelse, med mindre man maaskee ville statuere, som nogle Philosophi sige, at Luften er fuld udaf Aander og Engler, som seer forud, hvad Ulykke Menniskene forestaaer og overhænger, og at de derfor af Medlidenhed og Medynk ved saadanne Tegn advarer Menniskene derom i Tide.

Men den gode Vossius og de Philosophi, som Machiavellus taler om, siger her intet andet om Englene, end hvad de Hedenste Pontifices og Augures sagde om deres Afguder og deres Prodigiiis; thi disse sagde ligeledes, at saadanne Himmeltegn vare Gudernes Advarsel om deres paaafølgende Straf og Brede, som ubi det foregaaende Cap. er viist.

§. 41.

Men at alt dette er en Superstition og Overtroe, som vi have faaet af Hedningene, eller rettere at sige, som Hedningene have ført ind med sig i Christendommen, og er bleven forplantet indtil vore Tider, det synes gandske rimeligt og beviisligt nok; alleene med den Forandring, at i Steden for de Hedenske Afguder, som fordem troedes at udsende saadanne Tegn, er denne Forretning med at gjøre Spøgerier og Spectacles i Luften siden tilskrevet Englene og Djevlene, at strekke Menneskene ved Prodigia og Himmeltegn; og altsaa vil jeg herfra begynde igiennem alle Secula med Exempler at vise, hvorledes de gamle Patres og Skribentere have afmalet saadanne Lysninger, som ere seet paa Himmelen, ligesom forskreffelige Prodigia, der betyde adskillige Forandringer udi Riger og Regieringer, saavel som store Lande-Plager, saasom Krig og Pestilente, og andre ulykkelige Tilfælde.

§. 42.

Iblant de gamle Lære-Fædre, som levede ikke langt efter Christi Fødsel, taler Tertullianus om saadanne Himmeltegn, og siger, at de ere Advarsler om GULDS overhængende Brede. Augustinus, som levede sidst i det 4de og i Begyndelsen af det 5te Seculo efter Christi Fødsel, taler om en Jld-Skye, som blev seet over Constantinopel, hvilket Tegn hand ogsaa forklarer at være af GULD saaledes beskicket at skulle lade sig see til en Advarsel om GULDS Brede, i Fald Stadens Indbyggere ikke afstode fra deres Hedenske Afguderie, og antog den Christelige Religion. Johannes Damascenus, som levede udi det 8de Seculo, udi hans Libr. 2. orthodoxæ fidei cap. 7. siger om Cometer og flige Himmeltegn, at de ikke ere naturlige, eller skabte af Begyndelsen, men efter GULDS Unordning paa visse Tider fremkomme, og genereres, og igjen forgaaer og forsvinder, og saadanne Tegn, siger hand, skeer for at betyde store Herrers og Regenters Død og Undergang. Saaledes seer vi da, at Patres, hvoriblant Tertullianus og Augustinus, som begge havde været Hedninger, og vare omvendte til den Christelige Religion, have indført iblant de Christne den Lærdom, at Cometer og Himmeltegn skulle være Advarsler om GULDS Brede.

Socrates, som levede først i det 5te Seculo, og var af en Hedning bleven en Christen Libr. 6. hist. Eccles. cap. 6. taler om en meget stor Comet, som var tilsynne Anno Christi 400. over Constantinopel, og strekkede sig alt ned til Jorden, hvis lige ey tilforn var seet. Og denne Comet, siger hand, var beskicket til at betynde den store Ulykke, som Staden overhængde ved det Forræderie, som Gainas, en Gothe, der var i Rænser Arcadii Tieneste, stiftede, da hand havde i Sinde at overrumple Staden, og drage Riget til sig. Om denne samme Comet eller Himmeltegn taler ogsaa Zozomenus i hans Hist. Libr. 8. cap. 4.

S. 43.

Alt vi nu skal komme til disse Tegns Beskrivelser, hvorledes de ere blevne afinalede paa gammel Hedensk Viis, som forskreffelige Krigs-Rustninger og Vaaben, da vil jeg her opregne nogle af den Samling, som findes udi Lycosthenis Kronike:

Aar 454. blev seet mange Himmeltegn: Udi Norden blev om Aftenen Himmelen rød, ligesom en Ild, og udi dette røde Skin saaes lange klare Straaler af Skikkelse som Spyde.

541. blev i Frankrig seet mange Himmeltegn, og en Comet loed sig see Paaske Hellig Dag, og Himmelen syntes at staae i Brand; samme Aar indfaldt Cosroës de Persers Konge fjerde gang i de Romeres Lande, og blev igien af Belisario dreven tilbage.

556. den Tiid Medardus Biskop til Dornik, som af Paven er bleven indført iblant Helgenes Tal, og findes i Almanakkerne indført den 8de Junii, ved Døden afgik, da skeede en Abning i Himmelen, hvoraf fremskinnede tvende Lys, som varede udi to Timers Tiid.

557. saaes nogle forunderlige Stierner og Fakler paa Himmelen, og samme Tiid indfaldt store Jordskælvs og høye Vandfloder.

567. saaes gloende Spyd paa Himmelen, som betegnede de Longobarders Indfald i Italien.

570. saae man udi Italien gloende Krigshære paa Himmelen, og Blods-Udgydelse, og man horte Trompeters Lyd af Himmelen. Paa denne Tiid faldt de Longobarder ind i Italien uden nogen Modstand.

589. Efterat en Comet havde ladet sig see en heel Maaned, døde mange Fyrstelige Personer.

597. saae man mange og forfærdelige Himmeltegn, som betydede de store Ulykker, som skulle komme fra Mahomed, der blev fød i dette Aar i Arabien; thi endogsaa i dette selvsamme Aar blev til Byzantium (Constantinopel) seet en forfærdelig Comet.

603. loed sig igien saadanne store Prodigia see, som aldrig tilforn havde været seet, som gave de tilstundende store Plager tilkiende; thi baade blev seet en meget klarstinnende Comet i September og November Maaned; der loed sig og see et Blod-rødt Himmeltegn af Skikkelse som et blodigt Spyd, og et klart Lys skinnede den heele Nat.

673. saaes en Regnbue og Jib paa Himmelen, der var saa forskreffelig at see til, saa at alle Folk raabte og skreeg, at den yderste Dag var nu forhaanden.

735. blev seet en Jib paa Himmelen, og da er Kom af de Longobarders Konge bleven belejret.

745. var en Comet tilsynne i Syrien, og derpaa fulgte en stor Pest.

763. blev Stierner seet at falde ned af Himmelen, af hvilket Syn og Mirakel Folk bleve saa forskreffede, at de tænkte Verdens Ende at være nær; samme Aar var der saadan stærk Frost, at det Pontiske Hav frøs 30. Alen dybt, og der oven paa faldt 20. Alen høyt Sne (m).

778., 803., 808. blev seet store Krigshære paa Himmelen.

871. saae man Skyer paa Himmelen ligesom Krigshære at stride med gloende Spyd imod hinanden.

876. den 10. Augusti saaes en Comet, som havde et meer end sædvanligt brand-rødt Skin, og da ere mange Stæder blevet oversvæmmede af en hastig opkommende stor Vandflod.

905. i May-Maaned blev en Comet seet; strax derpaa gjorde de Ungerer mange Indfald i Tydskland, og ødelagde mange Stæder.

930.

(m) Det synes urimeligt, at Søen kunde fryse saa dybt; thi af Erfarenhed veed man, at 1709. var ferst Vand en frostet dybere end 2. Alen efter vor Danske Maal; og endnu meere urimeligt synes dette, da der er falden saa megen Sne oven paa Isen; thi Sneen forhindrer Frostens, undtagen, at der skulle være store Jis-Stykker sammendrevne og sammenfrosne til Jisbierge, ligesom i den Grønlandske Søe længst mod Norden pleyer at see.

930. den 25. Febr. blev i Frankrig seet blodige Krigshøre i Luf-
ten, hvilket Syn varede fra Midnat, indtil Dagen begyndte at frem-
komme.

941. blev udi Costniz, som ligger øverst i Tydskland, i 14. Nætter
efter hinanden seet Cometer paa Himmelen.

956. blev i Italien seet en forunderlig stoer Comet, som betegnede
den Hunger og dyre Tiid, som paafulgte.

979. bleve gloende Krigshøre en heel Nat igiennem seet paa Him-
melen.

983. blev seet en Comet, paa hvilken fulgte Hunger, Pest og
Jordstælv.

999. den 14de December hen ved Klokken 9. om Aftenen blev Him-
melen aabnet, og der saaes ligesom et Fakkell med et langt Skin, som ly-
sede ligesom Lynet, saa at man derved ey alleene kunde see de Ting, som
laae paa Marken, men ogsaa de Ting, som vare i Huusene, og da den-
ne Aabning forsvandt, blev Lysningen at see til som en Drage med et
stort Hoved og Himmelblaae Fodder.

1058. blev nogle Dage seet en Comet i Pohlen, og strax derefter
døde Kong Casimir.

1093. den første Augusti Klokken 1. om Natten blev seet et gloende
Syn at flyve fra Syden til Norden; samme Aar faldt Kong Vratis-
laus af sin Hest og døde.

1098. den 27. Septembr. blev Himmelen paa mange Stæder seet
at staae i Brand om Natten.

1099. den 1ste Octobr. blev seet en Comet i 15. Dage, som kastede
den største Jidstraale mod Osten, og den mindste imod Syd-Ost, og
der loed sig og see andre Stierner, som skjode Jidstraaler imod hinan-
den.

1101. var en forunderlig stor Comet tilsyne, hvorpaa fulgte man-
ge Ulykker; Kong Erich af Danmark med sin Dronning Bothildis døde
paa den De Cypren, da de vare paa deres Rejse til Jerusalem.

1104. skeede mange underlige Himmeltegn i Norden paa Himme-
len;

len; man saae Himmelen tit at staae i Brand, mange Stierner faldt ned paa Jorden; der blev og seet flyvende Jidsluer, gloende Spyd, og brændende Fakler paa Himmelen.

III5. Paaske Høytiid skeede en stor Abning paa Himmelen, hvoraf udbrød et klart Skin, hvilket varede en heel Time, og midt derudi saae man et Kors skinne som Guld.

III6. blev om Natten paa Himmelen seet Krigshøre, som bredde sig ud fra Norden til Osten; dette Syn varede langt ud paa Natten, og var et forskrækkeligt Spektakel.

III7. blev seet mange store Himmeltegn i Norden paa Himmelen, at see til ligesom Blod-røde Jidsluer, da Kong Knud, Kong Valdemar den stores Son, stridede med sine Frender Sven og Valdemar om Kongeriget.

1211. blev i May-Maaned seet en stor Comet i Pohlen, som varede udi 18. Dage, og havde sin Betydning om tilkommende Ting.

1223. blev seet en grum Comet udi gandske Frankenland (Francia).

1255. blev i Engelland seet en stor Comet.

1307. loed sig atter see et stort Feltslag i Luften sidst i Februarii Maaned.

1352. loed sig i December Maaned en Comet tilshyne i Norden, og da den var forsvunden, fulgte derpaa stærke Stormvinde, og der blev seet en brændende Bielke at fare frem paa Himmelen.

1353. og 1354. blev der atter seet forskrækkelige Jidsluer paa Himmelen udi Syd-Vest efter Soelens Nedgang.

1446. den 27. Januarii blev udi Zopfingen, Lenzborg, Sursee, Araune om Natten seet en klar Lysning saa klar som Dagens Lys, hvilken varede en Times Tid, da det imidlertid var en heftig Storm, og loed sig høre en stærk Torden med Blinken, som Lynet; strax derpaa igien blev det mørkt.

1453. blev udi en Bye i Frankrig, da Dagen gik under, seet en stor Mængde af Hunde fare frem i Luften, efter hvilke fulgte adskillig Tros og Bagage, dernæst kom Godfolk, som vare let bevæbnede, og siden

Strids;

Stridsmænd med Spyd og Skjolde, og Ryttere, ligesom Esquadron-Viis efter hinanden, og vare opstillede i en stor Slagt-Ordning; og dette Syn varede hen ved tre Timers Tiid. Saadant skeede, førend Tyrken indtog Constantinopel.

1478. blev paa mange Stæder udi Svizzerland seet Krigshæerer i Luften, som holdte Feli-slag imod hinanden.

1491. loed sig en Comet see, hvorpaa fulgte Pest iblant Nværget.

1500. omtrent midt i December Maaned blev i Pohlen udi 18. Dage seet en skræffelig stor Comet i Norden paa Himmelen, og i dette samme Aar ødelagde Tartarerne Rusland og Pohlen.

1520. blev til Erfurt seet en forfærdelig brændende Bielke eller Jldstytte, som skød sig ned til Jorden, og opbrændte mange Ting, siden trekkede den sig op i Luften igien, og satte sig i en synderlig Figur og Skikkelse.

1527. den 11te Octobr. Klokken 4. om Natten blev ved Rhin-strømmen seet en forskræffelig Comet, som varede 1. og en fjerdedeel Time, den opsteg fra Østen omkring til Vesten, dog var den klarest i Norden. Den var umaadelig lang, og af Blod-røde og brand-gule Farver; den øverste Spids af Cometen bukkede sig krum, som en Arm, med et meget stort Sværd i Haanden, ligesom den var færdig at hugge til. Paa Spidsen og begge Siderne af Sværdet vare tre Stierner af usædvanlig Størrelse. Fra disse Stierner udstraalede lange sorte Strimer, ligesom Haler udaf Haar. Paa Siderne udskjød sig smaa og lange Jld-straalier ligesom Spyd, som vare saa røde som det bare Blod, og imellem disse Jldstraalier og gloende Spyd vare Mennisker til syne med fæle Haar og Skæg, og fortagtige, som en mørk Skye, og over dette Syn blev der saa stor Skræk iblant Folk, at mange, som saae dette, havde nær død af Skræk.

1538. saae man paa adskillige Stæder i Tydskland bevæbnede Stridsmænd, døde Legemer og Gevær paa Himmelen; men imod Østen blev seet en meget stor Stierne, som udskjød Blod-røde Straalier af sig; nær ved Stiernens var og et Blod-rødt Kors, og en Standart saaes at flyve omkring i Luften.

1540. blev en Comet seet, som forarsagede en mægtig tør og heed Sommer.

1540. den 3die Januarii blev udi Hamborg om Aftenen seet et forunderligt Syn paa Himmelen, og derpaa fulgte en nye Sygdom, hvoraf mange Folk døde (n).

1547. blev i Svizzerland seet to Krigshære, og ligeledes to Løver, som bidedes stærk tilsammen, indtil den eene rev Hovedet af den anden; samme Tiid blev og seet et langt hvidt Kors udi Lusten.

1548. den 10de Februarii blev der i Saxen seet Jld at falde ned paa nogle Landsbyer. Item saaes i Qvedlingburg to Krigshære at holde et hidsig Feltslag med hinanden, og derforuden blev og seet adskillige andre slags Prodigia i Lusten.

1551. den 28. Januarii saaes skrekkelige Jldsruer paa Himmelen.

1554. blev den 24de Julii i Ober-Pfalz Kloffen 10. om Aftenen seet tvende Mænd udi Harnisk, som sloges med hinanden, hvoraf den eene blev overvunden, og den anden satte sig ned paa en Stoel og broudede af sin Manddoms Gierning, indtil de begge forsvandt i Lusten.

1554. den 5te Augusti Kloffen 9. om Aftenen ved den Bye Stolpe blev i den Sydre Kant paa Himmelen seet Stridshære tre gange at holde Feltslag med hinanden med stort Skrig, og hver gang Slaget var til Ende, udbrod store Ruer, som skulde Krigshærerne.

1556. blev udi Februarii Maaned paa Himmelen seet to Krigshærer, som sloges med hinanden.

1556. blev til Custrin udi Mark-Brandenburg utallige mange Jldsruer seet paa Himmelen, og midt paa Himmelen saae man brændende Bielker.

§. 44.

Disse foregaaende Beretninger om Cometer og Himmeltegn har jeg udsamlet af Lycosthenis Chronicis prodigiorum. Jeg veed vel, at
adskill.

(n) Dette eene Exempel er udtagen af Vespalii Monum. Cimbrorum & Megapolensium Tom. 2. p. 1403., da alle de andre ere udfkrevne af Lycosthenis Chron. prodigiorum.

adskillige ikke ere tilfreds med denne Authours Chronologie, saavidt de anførte Aarstal angaaer, men det giver her hverken til eller fra, om hand ikke saa just kommer overeens med andre Kronike-Skrivere udi Registeret over Tiden; og lad være, at hand har taget feil paa endeel Steder udi Aarstallene, saa er det ikke Spørsmaal just i hvad Aar og paa hvilken Dag et eller andet Prodigium er bleven seet, men det er mig nok ikkun her at viise, hvorledes saadanne Lysninger, der have ladet sig see paa Himmelen, ere blevne stedse fra de Hedenske Tider af beskrevne som forskrækkelige og forfærdelige Tegn, der have nogle visse Betydninger, hvoraf man her for det første kand see, at den Hedenske Superstition i denne Post iblant de Christne er bleven forplantet indtil Lycosthenis Tider, som levede midt udi det 16de Seculo efter Christi Fødsel.

§. 45.

Udi dette 16de Seculo og videre indtil vore Tider har og denne samme Beretning og Overtroe om forskrækkelige Cometer og Himmeltegn og deres Betydninger holdet ved, som nu videre ved nogle Exempler skal blive beviist.

Vor berømte Danske Historiske Skribent Arild Hvitfeld udi hans Danske Kongers Kronike fortæller, at udi Christiani 3tii Tiid Aar 1556. blev om Vinteren seet en stor Comet med et forfærdeligt Riis og Straaler. Og denne Comet, siger hand, betydde uden Tvivl den store Plage over Lifland af Muskoviterne.

1560. har man seet forfærdelige Phænomena i Luften udi Dithmarsken; det syntes, ligesom Himmelen aabnede sig, og to Krigshære sloges imod hinanden. I Begyndelsen blev Folk meget forskrækket ved denne Syn, faldt paa deres Knæe, og bade til Gud, thi de holdte for at den yderste Domme-Dag var forhaanden. Men da man i de efterfølgende Aar blev vant til at see fleere saadanne Phænomena, og merkede, at det var naturlige Lysninger, som Skiverne pleyede at kalde Nord-Lys, gavede sig tilfreds, og forundrede sig ikke meere derved, men lode sig nøye med den Erfarenhed, at det var intet andet, end Tegn til Forandring i Verdeliget (o).

B b 2

Den

(o) Anton, Viechens Beschreibung und Geschichte des Landes Dithmarschen pag. 426.

Den øst-omtalte Author Frobesius, som har skrevet den Bog om Nord-Lyset, som kaldes Nova & antiqua Luminis borealis spectacula, beretter iblant andet, som følger:

1588. da de Spanier udrustede en stor Skibsflode imod Holland, blev der seet i Luften over Amsterdam et Søeslag, som varede i to Timer.

1563. blev til Calais i Frankrig seet to bevæbnede Stridsmænd i Luften, den eene førte et Kors, den anden en Løve i sit Skjold; strax efter dem kom et Fruentimmer i lange hvide Klæder, som mueligt betegnede den Fred, som imellem Frankrig og Engelland strax fulgte paa.

1586. den 3die Febr. saae man om Natten udi det Churfyrstendom Brandenburg, saa og i det Biskopsdom Hildesheim Telte og Strids-hære, som stridede med lige Lykke paa begge Sider, derpaa kom en sort Skye, som skjulede dette Syn, og gjorde Ende paa denne Luft-Krig.

1621. den 2den Septembr. Kloffen 10. om Aftenen, og siden den heele Nat igiennem, syntes Himmelen at staae i Brand, og loed sig samme Tiid see Felt Leyre, og en stor Mængde af Stridsmænd, som vare bevæbnede med lange Spyd.

1624. den 2den May blev udi Fyrstendømmet Anhalt seet nogle Trosser af Rytttere og Fodfolk i Ungerisk Klædedragt med en lang Råd af Krigs-Rustning, som holdte Feltslag.

1629. da Kong Gustavus Adolphus af Sverrig rustede sig til Krig imod Pohlen, har Indbyggerne udi Danskig og andre, som seylede i Øster-Søen, seet et Søeslag i Luften.

Udi Martii Maaned samme Aar saaes til Meissen nedent i Luften to Krigshærer at holde Feltslag med hinanden, og de vare saa fiendelige i Skyerne, at man kunde see deres Ansigter og Munde; den største Arme blev slagen og den mindste fik Sejer.

1644. udi May Maaned, da Rochlik var belejret, blev ved An-neberg seet en stor Mængde Jldstraaler udkomme af en sort Skye, og forestillede Armeer, som skjødde imod hinanden.

1680. Den 20de Septembr. efter Solens Nedgang blev til Chemnitz seet en stor Kiempe udi Harnisk og Krigshæver ligesom at udkomme af en sort Sky saae vel i Norden, som i Osten, hvilke af og til holdte skarpe Skermydsler med hinanden, og imellemstunder bleve de usynlige formedelst en heftig Skyden af Canoner, siden kom de til'syne igien. Dette Syn siger Lehman i hans Meisnische Kronike at være bekræftet med eedsoorne Bidner.

1707. Den 5te og 6te Augusti om Natten blev til Breslau adskillige Strids Vaaben og betydelige Himmeltegn seet paa Himmelen.

1718. den 6te Septembr. blev i Slesien seet et Lys i Norden paa Himmelen udkomme af en sort Sky. Lyset var fordeelt udi adskillige Straaler, som havde en gesvind og hastig Fart. Den gemeene Mand meente, at det var Ryttere, som foer igiennem Luften med brændende Fakler, og gjorde deraf Krigshære, som holdte Feltslag med hinanden.

1721. blev seet et Nord-Lys i Lausnitz, Preussen og Pohlen om Natten, hvilke nogle holdte for en Comet, andre gjorde andre Prodigia deraf.

1729. den 17de Decembr. var et stort Nord-Lys paa adskillige Stæder udi Tydskland, saavelsom paa mange andre Stæder at see, som den gemeene Mand meget forskrækkedes over; een Deel af Ukyndighed, een Deel ogsaa af den gamle phantastiske Superstition holdt det for at være Cometer, Kors og brændende Fakler, andre gave for, at de saae Jidslytter, og andre saadanne Ting paa Himmelen.

§. 46.

Disse anførte Exempler kand være nok til at vise, hvorledes den Snak og Overtroe om saadanne Billeder, der lignede Dyr, Mennesker, og adskillige skrækkelige Krigs-Rustninger og Gevær, som fordum skal være seet, og endnu lade sig see paa Himmelen, er dog intet andet end det samme, som først af det Hedenske Afguderie og Lærdom har sin Oprindelse, og af Ukyndige for Sandhed er antaget, og indtil vore Tider

fortplantet. Men det, som meest er at undre over, bestaaer derudi, at der findes lærde Mænd i Pavedømmet, som ogsaa ere kyndige og erfarne udi Philosophia naturali, hvilke have foretaget sig at stadfæste denne Lærdom, og bestyrke den gemeene Mand udi saadan Overtroe, foregivende, at de ere Tegn, som af Gud beskikkes paa visse Tider til at give sin Hevn og Brede tilkiende, ligeledes som de Hedenske Pontifices og Spaamænd for dum tilskrev deres Afguder den samme Magt og Gierning.

Jeg vil her ifkun kortelig fortælle, hvad den Jesuit Casparus Schottus (p) derom skriver: Denne Author vil gjøre en Forskiel imellem de naturlige Meteora, som sees i Luften, og de overnaturlige Meteora, som haver en vis Betydning, og derfor kalder hand disse sidste Portenta, Ostenta og Prodigia; dermed vil hand sige saa meget, at de ere Himmeltegn, som ikke have deres Oprindelse af nogen naturlig Aarsag; ligeledes gjorde ogsaa Hedningene, og brugte de samme Navne at kalde deres Afguders Tegn med.

§. 47.

Tre Ting fornemmelig forefalder ved disse Himmeltegn, som denne Jesuit, saavelsom hans Medbrødre har taget sig for at bevise. Det første er, at saadanne Tegn og Billeder, som ligner Mennesker, Krigshære og andre saadanne Ting, som vi af foregaaende Exempler udi det næst forrige og dette Cap. har seet noksom Prover paa, virkelig have været til paa Himmelen. For det andet, hvorfra de kommer, og haver deres Oprindelse; og for det tredie, at de ere anordnede til at betyde noget, som skal paafølge.

Det første, nemlig: at saadanne forkrækelige Cometer og unaturlige Himmeltegn virkelig i for dum Dage have været, og endnu ere til, og bestaaer ikke i Phantasia, vil hand bevise med Exempler af Bibelen, saavelsom af de hellige Lærefædres Skrifter; sigende: Hvad de Græker og Romere, som vare Hedninger, have skrevet om saadanne Ting, derom kand man vel tvivle, og holde saadant for at være Fabel

og

(p) Johans Physica curiosa trykt til Würzburg 1662. Libr. 6. de mirabilibus portentorum, pag. 747. A.

og ugrundet Snak; men efterdi det findes udi anden Maccabæernes Bogs 5te Cap. v. 2. 3. saaledes: "Men det hendte sig over den gandske Stad (nemlig: Jerusalem) i 40. Dage, at der saaes i Luften Reys-
"nere, som rendte, og havde gyldene Kiorteler paa, og væbnede med
"Blavinde, som udi en Slagt-Ordning, og der uddroges Sværd, og
"at Hestene løbe i Orden, og de dræbte sammen, og løbe om paa begge
"Sider, og Skiolde, som vortes, og der vare mange Spidser og Spy-
"de, som de sloge løs med, og uddroge Sværd, og at gyldene Smykker
"blinkede og adskillige Harniske." Dette Jertegn skeede nyelig, førend
Antiochus overfaldt Jerusalem, og øvede megen Grumhed imod Sta-
dens Indbyggere.

Videre siger den Historiske Skribent Josephus udi hans 7de Bogs 12te Cap. om den Jødiske Krig, at førend Titus med de Romere belej-
rede og indtog Jerusalem, blev der seet Vogne allevegne i Luften at frem-
fare, og bevæbnede Krigshære kom ud igiennem Skyerne og omringe-
de Staden.

Ydermere den hellige Pave Gregorius udi hans Homilia I. in
Evang. vidner, at udi sin Tid, da de Longobarder ville indfalde udi
Italien, er ligeledes saadant Syn udi Rom seet paa Himmelen; herom
taler hand saaledes: "Førend Italien kom under Hedningenes Vold og
"Magt, have vi seet gloende Krigshære paa Himmelen, som øyensyn-
"lig betegnede det selvsame Mord og Blods Udgydelse, der paafølgede."

§. 48.

Dette er nu de fornemste Beviiser, hvorpaa Schottus grunder den
første Proposition, som meldt er, nemlig: at saadanne Billeder, som
ligne Krigshære, adskillige slags Vaaben og Bærge med videre, livag-
tigen har været til syne paa Himmelen.

Det samme beviser hand end ydermere med adskillige andre Exem-
pler af Historiske Skrifter, saasom af Julii Obseqventis Bog de prodi-
giis, Eutropii 6te Historiske Bog, af Plinii historia naturali, og af man-
ge flere saavel Hedenste, som Christne Skribenteres Bøger, hvilke jeg
her

her forbigaaer, efter som tilforn allerede saadanne Exempler iblant andre findes fremsatte. Endskiont disse Beviiser synes langt fra ikke kraftige nok til at stadfæste den Hedenske og Papistiske Lærdoms Rigtighed, som Schottus selv tilstaaer, sigende: at der ere mange Ting deriblant, som kunde tvivles om at være sandt, saa paastaar hand dog, at det bør derfor ikke alt forkastes, med mindre GUD derover maatte fortørnes; for det andet, efter at hand nu saaledes, som sagt er, formeener at have fuldkommelig beviist de foromtalte Synne eller Himmeltegn i Sandhed saa at forholde sig, som de berettes at være seet, og at de ikke ere noget phantastisk Væsen, som blinder Synene, saa foretager hand sig hernæst at ville forklare os, hvorfra de kommer, og hvorfra de har deres Oprindelse.

De bestaaer (siger hand) udi Damp, som ere saaledes samlede og dannede, at de kand forestille Menniskers og adskillige andre Creaturers Billeder og Efterlignelser, item alle slags Ting i Naturen; Krigs-Rustninger, saasom Spyd, Gevær, Bomber, Kanoner og Jldsluer, samt Felt- og Sø-Slage med videre, som opnævnes kand; men saasom denne Materie, der er intet andet end en Damp, som er adspred og forstrød i Luften, er i sig selv kun et dødt og magtesløst Væsen, og derfor ikke kand sætte og danne sig i saadanne livagtige Tings Figurer og Skikkelser, ikke heller staaer i noget Menniskes Magt, Wiisdom eller Forstand saadant Syn i Luften at repræsentere og tilveiebringe; saa vil hand derfor slutte, at det er den almægtige GUDS Gierning alleene, som saadant ved Englerne lader i Verck sætte, saavel ved de gode Engle, som ved Dievlene, hvorum hand dog intet vist kand sige, hvilken af Deelene saadan Forretning af Gud er anbefalet, og hermed formeener hand da for det andet at have beviist, af hvad Materie saadanne Synne bestaaer, og hvorfra samme Spektakler kommer.

For det tredie, naar hand nu er kommen saa vidt med sin Forklaring, at hand formeener noksom at have beviist, at saadanne Synne ere af GUD anordnede og beskikkede, og af Englene saaledes paa visse Tider sat i sin fuldkomne Stand og Skik, saa holder hand for, at der er ingen Tvivl tilovers, at de jo maa have sin visse Betydning, efterdi GUD gjør intet forgieves. Og gjør hand da derom denne Slutning, at saadanne

danne Tegn ere af GULD beskaffede til at advare Menniskene om de forestaaende Ulykker, som hand udi sin Brede har besluttet at paaføre dem. Dette vil hand igien bekræfte med de to forrige Exempler af Maccabæernes anden Bog, St. Gregorii og andre saadanne Tegn, som skeede for end de Longobarder og andre Hedenske Nationer faldt ind i Italien, og endelig formeener hand disse Beviiser at være saa kraftige og klare, at ingen kand sige noget derimod, uden de ere Athei, det er saadanne Mennisker, som ingen Kundskab har om GULD. Til sidst berømmer hand de Hedenske Skribentere, som herudi have været af den samme Troe, som de Christne.

§. 49.

Jeg agter ikke at gaae saa vidt ud i denne Materie, saasom enhver, der har nogen Skionsomhed, let kand see, at det bestaaer udi Sophistrie; thi hvo vil vel tilstaae, at alt hvad der staaer i Maccabæernes Bog, eller den Historiske Skribent Josephus, eller den hellige Pab Gregorius har skrevet, item hvad de gamle Hedenske Skribentere fortæller om Prodigis og forfærdelige Himmeltegn har virkeligen saa forholdt sig, som de beretter? Monne de ikke kunde have skrevet meget efter gemeen Mands Relationer, eller ogsaa selv imagineret sig adskillige saadanne Figurer og Billeder i Luften, som tilforn er talt om; thi saaledes skeer det endnu i vore Tider, at naar man seer et eller andet Phænomenon paa Himmelen, da gjøre Tilskuerne sig ulige Idéer deraf; nogle gjøre deraf Cometer, andre gjøre Stridsmænd og Baaben, andre gjøre sig adskillige andre Skabninger deraf, somme horer en Lyd og Baabenbrag, Canon-Skud og deslige, somme foregive, de kand fornemme en Svovel-Lugt tillige; derimod de, som nye betragter slige Phænomena uden nogen Præjudice og forudfattede Meeninger, kunde ikke see noget af alt saadant, ikke heller høre nogen Lyd, eller fornemme nogen Lugt. Saaledes har det tit hendet sig i vore Tider, hvorpaa man finder Exempler i de Skrifter, som handle om Nord-Lysene, der i dette Seculo ere observerede. Jeg vil allene anføre to Exempler, som i forrige Seculo har tildraget sig; det eene Exempel finder vi hos Monfr. Mairan i hans *Traité physique & historique de l'Aurore boreale* Sect. 4., Cap. 4. p. 188., som beretter, at Mar 1615. den 26. Octobr. Kloffen 8. om Aften

nen blev udi Paris seet et Phænomenon paa Himmelen, hvilket den eene Tilskuere Baptiste le Grain har udi sit Skrift, kaldet: Decade de Louis le juste, beskrevet omtrent saaledes: At der loed sig see gloende Mennisker i Luften, som sloges med Spyd, og som ved dette forskræffelige Syn gav tilkiende den grimme Krig, som paafulgte; herimod befindes en anden Author ved Navn la Motte le Vayer, som udi sit Skrift de la credulité la 78me Lettre skriver om det samme Phænomenon, og siger om sig selv, at hand var udi Paris selv samme Tiid, og saae det samme Phænomenon, men hand gier os derom denne Forklaring, at, ihvorvel hand det nye betragtede og beskuede indtil Klokken 11. om Natten, saa kunde hand dog ikke i ringeste Maade mærke noget saadant, som Baptiste le Grain derom har skrevet; men jeg fandt vidne, siger hand, at det var ikke andet end en Lysning, som gemeenlig pleyer at lade sig see paa Himmelen, og hand føyer derhos, at der lever endnu mange tusinde Mennisker, som kunde det samme med hannem bekræfte. Det andet Exempel hendte sig ligeledes i Frankrig 1621. udi Septembr. Maaned, da et stort Nord-Lys blev seet, hvoraf man i Almindelighed gjorde Krigshære, Feltslage og andre saadanne Spaadoms Tegn. Men Petrus Gafsendus derimod, som disse Phænomena fornuftig betragtede og observerede, giver os derom den Forsikring, at det var intet andet, end et ordinair naturligt Himmeltegn, og at alle de andre Lignelser og Figurer vare intet andet end Phantasier, som videre fandt sees af dette Skrifts første Part §. 31.

§. 50.

Heraf seer vi nu, hvad Phantasier og Imagination fandt giøre hos dem, som ingen Kundskab have om Naturens Virkninger, naar dennem noget usædvanligt Syn paa Himmelen forekommer; ligeledes kunde det og være hendet med de Exempler, som Schottus haver anført, nemlig, at det kunde have bestaaet udi lutter Phantasier, hvad Maccabæernes Bog, saavel som Josephus melder om. Og endstjønt jeg bør have stor Respect for Pavelige Helligheds Vidnesbyrd, saa understaaer jeg mig dog ikke at frietage ham fra den Skrobelighed, at hand jo ligesaa vel, som andre Mennisker kunde blive bedaaet af Phantasie, heldst naar hand var ukyndig i Naturens Bog, som saadanne Mænd gemeenlig paa de

De Tider vare; og om dette sig nu saaledes forholder, saa er det kun en svag Grund, som den gode Schottus har bygt det øvrige paa, saa at man her kand see en Prove paa, hvad Udfaldet bliver, naar man vil foretage sig at giøre menniskelige Phantasier og Bildfarelser til Guds Sandheder, og hertil betiene sig af Theologien og Philosophien, saa bliver heraf en Mixtur og Blanding, som man med Billighed kand kalde Theologia hæretica og Philosophia phantastica, som den lærde Baco de Verulamio siger.

§. 51.

Det gøres vel ikke fornøden, at jeg her indlader mig udi at giøre nogen Sammenligning videre imellem de Exempler, som i det 3die Cap. af de Hedenske Skribentere ere fremsatte, og de Beretninger, som de Christne Skribentere siden have efterladt os om saadanne Himmeltegn, thi jeg formeener, enhver noksom selv kand see, naar hand ligner de tvende sidste Capitler sammen, at hvad de Hedenske Skribentere og de Christne berette, løber ud paa een og den samme Lærdom, som fra de Hedenske Tider og indtil denne Dag er bleven forplantet og at derved den gamle Overtroe om saadanne Ting endnu hos os er i Minde. Ikke heller behøves nogen vidtløftig Forklaring at giøre derom, hvad saadanne Phænomena have været, enten de have været naturlige eller unaturlige; thi nu i dette Seculo, som vi lever, have vi saa mange slags Figurer og Phænomena beskrevne og aftegnede over Nord-Lyssets forunderlige Skikkelse og mange slags Figurer, at man deraf kand giøre efter sin Imagination og Phantasie alle de slags forskreffelige Synne og Skabninger, som de gamle Historier og Kroniker indeholder. Jeg vil derfor her afbryde, og til Slutning tale noget lidet om, hvor nyttigt det maatte være, at de Lærde beslittede sig noget meere paa at studere i Naturens Bog, og at betragte Guds Gierninger i Naturen paa en fornuftigere Maade, end vore Forfædre have gjort, hvilket da bliver Indholden af det efterfølgende 5te Capitel.

Det V. Cap.

Betænkning om den Nytte og Gavn, som flyder deraf, at man paa en fornuftig Maade betragter og beskriver adskillige slags Phænomena, som i Naturen forekommer.

§. 52.

Af det, som tilforn i det 3die og 4de Cap. saa vel af gamle, som nye Stribentere om forskrækkelige Spøgesser i Luften er anført, kand noksom erfares, hvad Ukyndighed og Blindhed i physiske Videnskaber kand udrette. Det er ikke saa meget at undre over, at gemeene og censfoldige Folk kand falde paa saadanne urimelige Phantasier, men at Lærde, som burte fornuftig overveie, hvad de skrive og lære, udspredde og forsvare saadanne Fabler, der strider imod Sandhed, da de dog af Naturens Lys ved en fornuftig Betragtning kunde komme i en bedre Oplysning og Erfaring derom, er noget, som ikke meget kand berømmes. Vi har her tilforn seet Exempler udi de Græker, at iblant dennem fandtes nogle, som ikke loede sig bedaare af saadanne slags Imaginationer. Vi have ogsaa nu i vore Tider seet en stor Forskiel og Forandring imellem de Beskrivelser, de Lærde have gjort om Nord-Lysene, og de gamle Stribenters Fabler derom; thi hvad nu omstunder i dette Seculo om deslige Luft-Skin er skrevet, grunder sig ikke paa Traditioner eller løs Snak, eller saadanne Phantasier, som Skrek og Indbildninger kand tilveiebringe, men paa nøyagtige Observationer og paa GULDS Gierningers flittige Betragtning, som i Naturen ere til syne. Hvad Frugt og Nytte man har deraf, at de Lærde have i vore Tider gjort sig saa megen Umage for at give os nøyagtige Beskrivelser over Nord-Lysenes Phænomena, som mange ellers maatte tænke skulle være et unyttigt Arbejde, er værd nøyere at betænke.

§. 53.

Det er ikke saa rart at finde, ja endog iblant de Lærde, saadanne, der bilde sig ind, at physiske Videnskaber ere af ingen Nytte, uden saa vidt, det kand være fornøden til Medicinen, Chymien og saadanne Sager. Der findes vel ogsaa de, som siger, at den Tid er ilde anvendt, som bruges til Experimenter, og andre physiske Observationer; deres Hoved-Raison er denne: fordi, sige de, saadanne Ting overgaaer et Menniskes Begreb, og man kand af Fornuften ikke fatte det allerringeste af Naturens Beskaffenhed. Andre igien, som ville være klogere end alle, tale med Foragt om Studio physico, holdende dem, som derpaa besitter sig, for at være Atheister og ugudelige Folk. Saadanne adskillige Domme

fældes der om dem, som besitter sia paa Philosophiam naturalem, eller at faae nogen sand Kundskab i adskillige Ting om Naturens Virkning og Beskaffenhed.

Her maa jeg bede om Forladelse, at jeg disse gode Mænd, hvor høylærde og vise de end maatte være i andre Maader, ikke kand give mit Bifald derudi, at physiske Videnskaber, i sær Experimenter og Observationer bør foragtes, forsømmes eller forkastes, men meget meere frem for mange andre Studia øves, handthæves og høytages. Thi naar vi vil see hen til Grunden, hvorpaa dette Studium er rodfæstet, saavel som til Maalet, hvorhen det fornemmelig sigter, da kommer vi paa bedre Tanker.

Hvad den første Grund angaaer udi det physiske Studio, da er den almægtige Guld og Skabere selv den første Begynder og Author dertil; den heele store Verdens Bygning; den prægtige Himmel, som med saa mange tusinde Stierner og himmelske Lys er udstaffet, de mange slags Meteora, og denlige Illuminationer i Lusten; mon alle disse Ting ikke være værd at beskue og betragte, som vidner om Skaberens Majestæt, Allmagt, Herlighed og uendelige Wiisdom? Raster vi Dynene ned paa Jorden, som vi beboe, da finder vi, hvorledes baade vi selv, saavel som allehaande andre levende Creature ikke alleene paa Jorden, men ogsaa udi Havet, underholdes, næres og vederqvæges hver efter sin Art paa utallige Maader. Videre seer vi adskillige frugtbare Træer og Ulter, som til allehaande Brug baade for Mennesker og andre Creature tiener til Føde, Skiul og Beskiemmelse. Jeg vil ikke tale om Insecter og andre smaae Orme og krybende Dyr, hvoriblant mange ere saa subtile, at de for Dynene ere usynlige, hvorledes de paa utallige Maader avles, og genereres, og finder ligeledes deres Ophold og Næring hver efter sin Art og Natur. Ikke heller vil jeg tale om adskillige slags Edelsteene, Mineralia og Metaller, som tiener til Menneskens store Nytte i Handel og Bandel med videre. Monne ikke alle disse Ting være værd at beskue og betragte? Kand vi ikke heraf lære at kiende den almægtige Skabers uendelige Godhed og alvise Forsyn for sine Creaturer? Naar vi alt dette retteligen overvejer, da er vel intet fornuftigt Menneske saa sandfæsløs og dum, der jo kand begribe, at dette heele Naturens Verk er som en Bog forfærdiget med den almægtige Gulds egen Haand og Finger. Staaer nu dette fast, at Guld selv er Author for alt dette Verk, saa maa den jo skamme sig, der

er saa doven og hovmodig, at hand ikke gider givet sig Umage at studere derudi, paa det hand kunde lære at kiende sin egen Naturs Svaghed og Skrøbelighed, at hand er ikke andet end en ringe Skabning og Creatur, og at hand har den store og almægtige Gud og Skabere at takke for alle sine store Belgierninger.

Der ere endnu utallige mange Ting at lære af denne Naturens Bog, hvilket og de viise Hedninger ved deres fornuftige Eftertanke have meget vel erfaret. Ja dette var Grunden til deres heele Theologie: at de betragtede Verdens Skabning, og de Ting, som ere derudi til syne, og af Skabningen lærte de at kiende, at der var en almægtig og uendelig GUD til, item, at hand var alvidende, og at hans Godhed og Forsyn strækkede sig til alle Creaturer og den gandske Verdens Bedligholdelse. Og deri bestoed deres Philosophia naturalis; at de gave deres Sind og Hu til Speculationer, og randsagede i Naturen for at finde det høieste Væsen, hvorfra alting havde sin Begyndelse. Hedningene gjorde vel og meget af philosophia morali, som man kand læse hos Ciceronem. Men den store og skarpsindige Philosophus Seneca, som ogsaa var en berømt Moralist, naar hand ligner philosophiam naturalem og moralem imod hinanden, da agter hand den første langt højere end denne sidste; thi hand siger: saa stor Forskiel, som der er imellem GUD og Mennesket, saa stor Forskiel er der ogsaa imellem philosophiam naturalem og moralem; thi den eene betragter GUDs Gierning, og den anden overveyer og igiennemhæglær Menneskenes Fejl og Bildfarelser.

S. 54.

Med faae Ord at sige: Vi finder ogsaa i vore Tider adskillige nypperlige Skrifter, som ere fulde af skionne Lærdomme grundede paa Naturens Betragtning. Den berømte Physicus Robert Boyle i Engeland har efterladt sig et herligt Skrift under denne Titel: The Usefulness of Experimental Philosophy. Lond. 1663. og oplagt igien til Oxford 1671., hvorudi hand har viist, hvad Nytte physiske Experimenter og Observationer haver udi adskillige Videnskaber, og i særdeleshed i Theologien til at overbevise Atheister deres Bildfarelse, og at vejlede dem til den sande GUDs Kundskab. Denne samme Skribent haver ogsaa gjort en Stiftelse, at udi London i Engeland skulle holdes aarlige Prædikener, om hvorledes man skal lære at kiende den almægtige og alvise GUD og Skabere

berede af alle Ting's Beskuelse, som forekomme i Naturen. Denne Stiftelse har heller ikke været frugtesløs, thi derved ere smukke Tractater udfomne om denne Materie, hvoriblant i sær ere at berømme de 16. Prædikener, som William Derham Doct. Theol. og Canonicus i Windfor har holdet Aar 1711. og 1712. udi London i en Kirke kaldet Mary-le-Bow, hvilke siden udi Trykken Aar 1714. i 8vo ere udfomne, og derefter adskillige gange oplagte under Titel: Physico-Theologie or a Demonstration of the Being and Attributes of God from his Works of Creation. Being the substance of sixteen sermons preach'd at St. Mary le Bow Church at the Honble Mr. Boyles Lectures in the Years 1711. and 1712. with large notes and many curious observations by William Derham. Lond. 1714. Fligemaade har en Medicus og Mathematicus, der tillige var Borgemeester i Purmerent i Holland, navnlig Bernhard Nieuwentyt, skrevet en Bog, som første gang er udfkommen 1716. i det Hollandske Sprog med følgende Titel: Het recht Gebruik der Wereldbeschouingen ter ovetuiging van Ongodisten en Ongelovingen, aangetoont door Bernhard Nieuwentyt. Udi disse lærde Skrifter viiser fornævnte Authores, hvorledes man af Verdens fornuftige Betragtning, endogsaa af enhver Ting i Naturen grundig kand lære at kiende Guds Wijsdom, Allmagt og Godhed; de gaaer herudi ikke saa løselig til Verks, som mange Physici i forrige Tider have giort, der har betient sig af løse Relationer og Beretninger, ikke heller tager de hypotheser eller Gisninger til Grund, men de gaaer alting igiennem ved Experimenter og Erfarenhed, ved øyensynlige Prøver og Observationer, som ere uimodsigelige, og herpaa bygger de saadanne herlige Lærdomme og dennem saa krafteligen beviser, at ikke alleeneste Philosophi, men og Theologi derudi have fundet stor Behag og Fornøjelse, og der er vel ingen saa dumdriftig og uforskammet, som læser og forstaaer saadanne Skrifter, at hand skulle nægte, at jo studium physicum har sin usigelige Gavn og Nytte endogsaa i Theologien, saavelsom udi Philosophien, og andre verdslige Handteringer og Videnskaber.

S. 55.

Vel er det saa, at det er Menneskerne umueligt at randsage og udforske alle Naturens Arcana og Klenodier, saa at det meeste af de Ting, vi vide eller begribe, er det allermindste af de Ting, som for os endau ere skjulte og ubegribelige; dog kunde vi ved Flid og

Arbeyde, ved Observationer og Experimenter opdage meget til det almindelige Gavn og Bedste, som ellers ville blive stedse ubekendt. Vi have herpaa Exempler nok, at mange Ting og nyttige Videnskaber ere ved Experimenter og Observationer udi næst forrige og dette Seculo bragte for Lyset, som de Gamle ikke have vidst noget af at sige, særdeles siden man har begyndt at bruge Mathematiquen til Hielp at randsage Naturens Virkninger i adskillige Maader og Tilfælde; thi som der ere mange Ting i Naturen saa smaa og subtile, at vi med vore Synne ey kand see dem, eller blive dem vaer, andre Ting igien ere i saa lang Distance fra os, at vi ikke kand see eller skielle noget deraf; saa har man dog alligevel ved kunstige Instrumenter, saasom Microscopia og Riffertter opdaget meget, som tilforn var ubekendt, hvilket her ville blive for vidtloftigt at specificere, men saadant kand man læse udi de Bøger, som det Franske Academie i Paris, saavel som det Kongelige Societet i London har udgivet, hvoraf man noksom kand lære, at den Tiid og de Bekostninger ikke har været spildt, som ere anvendte paa disse og alle slags andre physiske og mathematiske Experimenter og Observationer.

§. 56.

Hvad de Folk angaaer, som bilde sig ind at være saa kloge, og vide at snakke om alle Ting, og tale med Foragt om Philosophia naturali, da var det fast ikke Umagen værd at ansee eller agte paa deres Ord; thi det gaaer gemeenlig med dem, som det gamle Ordsprog lyder: Imperfectissimus quisque maximus criminator: det er: Den største Spottere er gierne den største Ubitting. Herpaa maa jeg ogsaa fremsætte eet Exempel: Lactantius, som levede i det 4de Seculo efter Christi Fødsel, var en stor Orator, der rosende sig af, at hand kunde Ciceronis Skrifter uden ad; men, at jeg skal tage mig den Frihed at sige mine ringe Tanker, da havde hand ikke Ciceronis Forstand og Skionsomhed, da hand taledes saa spotteligen om de Philosophis, som lærte, at Jorden var Kugel-rund; thi Cicero udi hans anden Bogs 45. Cap. de Natura Deorum gior saadan herlig og hyperlig Forflaring over Jordens Figur, og fornuftig beviser dens Rundhed, og hvorledes man allestæds, hvor man farer omkring paa Jorden eller Havet, har Himmelen til syne oven over sig, og Jordens Centrum eller Middelpunkt er det nederste Sted, hvorhen alle andre Ting, som ere runden oven paa Jorden, ved sin Begt og Tynge Lodret eller

eller udi en perpendicular Linie henviser, saa at der er ingen Forskiel paa op eller ned, men hvor man er paa Jordens Klode, synes man altid at vende op ad. Af disse Ciceronis Ord kunde Lactantius noksom lære, at der kand være Antipodes til, det er: Dyr og Mennsker paa den eene Side af Jorden, som vender deres Fodder tvert imod dem, som ere paa den anden Side. Men saadant har den gode Lactantius ikke kundet begribe, hvorforsom hand har beleet og bespottet den philosophiske Lærdom om Jordens Rundhed, og holdt det for falskt og urigtigt, at Jorden var rund, som en Klode, og at der boede Mennsker, som vendte deres Fodder lige imod vore, thi hand kunde ikke begribe, hvorledes saadant kunde tilgaae eller være mueligt; hand beleer derfor saadan Philosophie med mange urimelige Jndvendinger, sigende: at saa maatte deres Fodder staae oven over deres Hoved, Træer og Urter maatte hænge i Lusten med meget meere saadan Snak, som hand forebringer (q), og afmaler det alt med Rhetoriske Sværte-Koefte, ligesom det havde været den urimeligste og ufornuftigste Tanke, noget Menneske kunde falde paa; og efterat hand i denne Post i hans Bog, som hand har skrevet (de falsa sapientia) om falsk Viisdom, saaledes har igiennembeglet Philosophien paa det spotteligste og argeste, som hand kunde, skrædder hand til sidst deraf, at hand paa mange Maader kunde bevise, hvor falsk og urigtig denne philosophiske Lærdom var. Men det var Skade, at denne store Orator ikke loed sin Viisdom høre, men afbrød med den Undskyldning at hand nu skulde slutte hans Bog, og derfor kunde det ikke skee (r), saa at man herudover ikke har faaet at vide, hvorudi hans øvrige Beviiser har bestaaet.

Et

(q) Lactantius de falsa Sapientia Libr. 3. Cap. 24. Quid illi? qui esse contrarios vestigiis nostris Antipodas putant: num aliquid loquuntur? aut est quisquam tam ineptus, qui credat esse homines, quorum vestigia sunt superiora quam capita? aut ibi, quæ apud nos jacent, inverla pendere? fruges & arbores deorsum versus crescere? pluvias & nives & grandinam fursum versus cadere in terram? & miratur aliquis hortos pensiles inter septem mirari; cum Philosophi & agros & maria & urbes & montes pensiles faciant.

(r) Lactantius c. 1. Quæ illos ad Antipodas ratio perduxit? videbant siderum cursus in occasum meantium, solem atque lunam in eandem partem semper occidere, & oriri semper ab eadem. - - Hanc igitur cœli rotunditatem id sequebatur, ut terra in medio sinu ejus esset inclusa. Quod si ita esset, etiam ipsam terram globo similem; si autem rotunda etiam terra esset, necesse esse, ut in omnes cœli partes eandem faciem gerat, id est: montes erigat, campos tendat, maria confternat. Quod si esset, etiam sequebatur illud extremum: ut nulla sit pars terræ, quæ non ab hominibus cæterisque animalibus incolatur. Sic pen-

Et andet Exempel har vi ogsaa i samme Tilfælde udi den store Prælat Bonifacius Erke-Biskop af Maynz; denne vakkre lærde Mand, som levede i det 8de Seculo, anklagede Biskop Virgilium af Salzburg for Pavs Zacharias, og beskylbte ham for Kietterisk Lærdom, fordi hand havde sagt, at der vare Antipodes til, eller at Jorden var Kugel-rund.

Hvo skulle nu vel tænke, at Mathematici ved et lidet physisk Experiment haver siden gjort saadanne høylærde Mænds høye Indfald og hovmodige og spottelige Snak til intet? thi for 300. a 400. Aar siden, da man observerede Magnetens Egenskab, at den altid vendte sig imod Norden og Syden, var dette en Anledning til at man indrettede Compasset, og betiente sig deraf i Seyladsen, som en Beyvisere over det store Hav, og er saa siden efter Compassets Beyviisning Jordens Klode nogle gange gandske runden om beseilet, mange Lande og Der opdagede, som tilforn vare ubekiendte. Er det ikke en Prøve nok paa, hvor store og nyttige Ting et lidet physisk Experiment kand udrette, naar man fornuftig betragter de Phænomena, som i Naturen forekommer? Enhver Styrmand og befaren Matros er udi denne Post om Jordens runde Figur nu langt klogere, end den berømte Lactantius eller Pavs Zacharias med sine andre Prælater vare i deres Tanker, og hvad vilde de gode Mænd sige, om de nu kom til Live igien? monne de nu vel skulle finde nogen Behag udi den stolte Tale og Spotterie, hvormed de lastede dem, som lagde sig efter philosophiam naturalem.

§. 57.

Saa seer vi da heraf, at det er bedre for dem, som ville være store Oratores, ikke at befatte sig med de Ting, som de ikke forstaaer, og at de gjorde langt klogere, om de taugde stille, end at de skulle tale ilde derom, at det ikke maatte hede om dem, som Ordssproget lyder: Satis eloquentiæ, sapientiæ parum.

§. 58.

dulos istos Antipodas cœli rotunditas adinvenit. At ego multis argumentis possem, nullo modo fieri posse, ut cœlum terra sit inferius, nisi & liber jam concludendus esset.

§. 58.

At jeg nu igien skal komme til at tale noget lidet om, hvor skadeligt det er at lade sig blinde af Superstition og Overtroe, da vil jeg her ikkun anføre eet Exempel af den Græfiske Skribent Plutarcho, som fortæller (in Nicia) om de Atheniensers Krigs-Overste Nicias, at da hand var færdig at seyle bort fra Syracusa med de Atheniensers Flode, og lettelig kunde undkommet, eftersom Fienden ikke kunde paa den Tiid formode, eller blive vaer, at hand toeg bort; saa loed hand sig dog af en Formørkelse, som indfaldt i Maanen, forskrekke formedelst den Superstition og Overtroe, at dette var et Himmeltegn, som betydde ham nogen Ulykke, i Fald hand da bortseylede; og var just denne hans Overtroe Aarsagen til, at den Atheniensiske Flode blev ødelagt, fordi hand forsømte derudover den Tiid og Lejlighed, hand kunde have havt til at undflye.

En anden Krigs-Overste hos de Athenienser ved Navn Pericles forstoed (efter Plutarchi Beretning) den Sag bedre, eftersom hand var underviist af en Græfisk Philosophus Anaxagoras om saadanne Ting, at de vare naturlige, og derfor, da hand ogsaa engang var færdig at giøre et Krigs-Tog til Blands, og en Formørkelse i Solen indfaldt, hvorudover Skipperen og hans Folgeskab bleve forfærdede, og forestillede ham, at deres forehavende Reise ville gaae ulykkelig af, satte Pericles Moed i dem, og overbeviiste dem om, at dette var et naturligt Phænomenon, som intet havde at betyde.

§. 59.

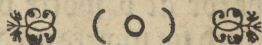
Det gif til paa de Eider i Grækerland saaledes, som i andre Hedenske Lande, hvor Afguderie og Superstition har Overhaand, at de, som lagde sig efter physiske og mathematiske Videnskaber, og fornuftigen ville betragte og forklare den almægtige Guds Gierninger i Naturen; i sær saadanne Phænomena, som saaes paa Himmelen eller oven udi Luften, de bleve forfulgte, og anklagede for at bespotte deres Hedenske Guder, og derfor maatte endeel, som loed sig mærke med, at de forstoede noget af saadanne Ting, flygte af Landet, andre bleve fæstede i Fængsel, og nogle

bleve ombragte, og de mathematiske Videnskaber bleve udi all Grækerland forbudne.

§. 60.

Paa denne Maade har Philosophi, i særdeleshed de, som lagde sig efter at observere Himmelenes Løb og adskillige Meteora i Luften, og efterforskede deres naturlige Aarsager og Oprindelse, været efterstræbende og forhadede, og maatte hemmeligen studere paa saadanne Ting. Hvorledes det gik til iblant de Romere, har jeg allerede i det foregaaende fjerde Capitel talet om, hvor man seer Exempler nok paa deres Overtroe og Bankundighed, som indtil vore Tider har efterladt sig Spor og Levninger iblant de eenfoldige, saa at mange urimelige og for fornuftige og lærde Folk uanstændige Fabler ere blevne handthævede, som ikke saa lettelig kand udryddes, uden man ved Observationer og Experimenter oplyser og beviser Sandheden og Sagens rette Sammenhæng, og dette er fornemmelig et Bærk, som henhører til Philosophiam naturalem; thi hvorledes ville vi ellers befries fra de mange Dævler og Spøgerier, som de Papistiske Lærere ved deres forfængelige Philosophie har opfyldt Luften med, naar vi blindt hen skal troe, at der ere livagtige Skabninger og Billeder, som ligner Mennisker, Creature, adskillige slags Krigs-Rustninger og deslige Ting til i Luften, som deres Traditioner og Skrifter handler om? Bør man ikke bruge sine Sandser og Forstand til at betragte og observere, om noget saadant i Naturen lader sig see? Dette have nu de Lærde i vore Tider fornemmelig besittet sig paa at iagttage, og bliver Efterkommerne dem derfor megen Tak skyldige, at de af deres Observationer kand blive oplyste derom, at de mange Beretninger om forskreffelige Himmeltegn, der skulle betyde store Lande-Plager, ere intet andet end Fabler og Drømme, som fra de gamle mørke Hedenske Tider have deres Herkomst og Oprindelse.

Ende paa den anden Part.

Betænk-